

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 48

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 48

LIETUVOS
ISTORIJOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2022

Leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

(Finansavimo sutarties numeris S-LIP-22-44)

Redaktorių kolegija / Editorial board:

Atsakingoji redaktorė / Editor-in-chief dr. Agnė Čivilytė
(Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Laurynas Kurila (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Valdis Bērziņš (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian History, Riga)

Habil. dr. Anna Bitner-Wróblewska (Valstybinis archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija / State Archaeological Museum in Warsaw, Poland)

Dr. Christoph Jahn (Baltijos ir Skandinavijos archeologijos centras, Šlėzvigas, Vokietija / Center for Baltic and Scandinavian Archaeology, Schleswig, Germany)

Prof. dr. Rimantas Jankauskas (Vilniaus universitetas, Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Akad. prof. dr. Eugenijus Jovaiša (Lietuvos mokslų akademija, Vilnius / Lithuanian Academy of Sciences, Vilnius)

Habil. dr. Bartosz Kontny (Varšuvos universitetas, Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland)

Prof. dr. Valter Lang (Tartu universitetas, Estija / University of Tartu, Estonia)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas, Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Habil. dr. Tomasz Nowakiewicz (Varšuvos universitetas, Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland)

Habil. dr. Grzegorz Osipowicz (Mikalojaus Koperniko universitetas, Torunė, Lenkija / Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland)

Dr. Gytis Piličiauskas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Eve Rannamäe (Tartu universitetas, Estija / University of Tartu, Estonia)

Dr. Andra Simniškytė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Roberts Spirģis (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian History, Riga)

Dr. Eugenijus Svetikas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Elena Pranckėnaitė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Andris Šnė (Latvijos universitetas, Ryga / University of Latvia, Riga)

Doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas, Lietuva / Klaipėda University, Lithuania)

Prof. dr. Šarūnas Milišauskas (Niujorko valstijos Bafalo universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Timothy Cheval (Niujorko valstijos Bafalo universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Johan Ling (Gioteborgo universitetas, Švedija / University of Gothenburg, Sweden)

Sekretorė / Secretary Irma Kaplūnaitė

Redakcijos adresas / Editorial Board address:
Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
Tel. (+370) 5 2614436, fax (+370) 5 2611433
e-mail: lietuvsarheologija@gmail.com;
civilytea@gmail.com

Žurnalas registruotas: EBSCO Publishing: Central and Eastern European Academic Source European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

TURINYS / CONTENT

Agnė Čivilytė	PRATARMĖ.....7 FOREWORD 11
Christopher Barber Troskosky, Tianyu Chen, Katie Nicole Troskosky	ALICE'S ADVENTURES IN COMPUTATIONAL MODELLING OF THE SUB-NEOLITHIC BOUNDARY: CURIUSER AND CURIUSER DYNAMICS GOVERNING THE ADAPTIVE MORPHOGENESIS OF CULTURE.....15 ALICE NUOTYKIAI KOMPIUTERINIAME MODELIAVIME: SUBNEOLITO PARIBYS IR SMALSUMO DINAMIKOS VALDYMAS KULTŪROS EVOLIUCIJOJE 35
Aleksander Koško, Marzena Szmyt	MARIJA GIMBUTAS AND HER VISION OF THE STEPPE INDO-EUROPEANIZATION OF EUROPE: RECEPTION, REJECTION AND REVITALIZATION.....39 MARIJA GIMBUTIENĖ IR JOS EUROPOS STEPINĖS INDOEUROPEIZACIJOS VIZIJA: RECEPCIJA, ATMETIMAS IR ATGAIVINIMAS.....53
Agnė Čivilytė, Vytenis Podėnas, Karolis Minkevičius, Heidi Luik	VĖLYVOJO BRONZOS AMŽIAUS EKONOMIKA RYTŲ BALTIJOS REGIONE: NAUJO MODELIO LINK.....57 LATE BRONZE AGE ECONOMY IN THE EASTERN BALTIC REGION: TOWARDS A NEW MODEL 96
Rokas Vengalis, Gytis Piličiauskas, Karolis Minkevičius, Mantas Valančius, Miglė Stančikaitė, Giedrė Vaikutienė, Giedrė Piličiauskienė	NEW DATA ON THE STRUCTURE AND ECONOMY OF UNENCLOSED SETTLEMENTS IN THE LATE STRIATED WARE CULTURE: THE SKUDENIAI SETTLEMENT SITE IN SOUTHEASTERN LITHUANIA .....101 NAUJI DUOMENYS APIE VĖLYVOSIOS BRŪKŠNIUOTOSIOS KERAMIKOS KULTŪROS NEĮTVIRTINTŲ GYVENVIEČIŲ STRUKTŪRĄ IR EKONOMIKĄ: SKUDENIŲ GYVENVIETĖ PIETRYČIŲ LIETUVOJE..... 150
Laurynas Kurila	MIRUSIŲJŲ DEGINIMO PAPROČIO PLITIMAS RYTŲ LIETUVOJE: NAUJAS CHRONOLOGINIS MODELIS, PAREMTAS RADIOKARBONINIO DATAVIMO DUOMENIMIS .....155 THE SPREAD OF CREMATION CUSTOM THROUGHOUT EASTERN LITHUANIA: A NEW CHRONOLOGICAL MODEL BASED ON THE DATA OF RADIOCARBON DATING..... 181

Rytis Jonaitis, Irma Kaplūnaitė	TRACES OF CHRISTIAN CULTURAL INFLUENCES IN PAGAN VILNIUS: THE CEMETERY ON BOKŠTO STREET.....185 KRIKŠČIONIŲ KULTŪRINIŲ ĮTAKŲ PĖDSAKAI PAGONIŠKAME VILNIUJE: BOKŠTO GATVĖS KAPINYNAS..... 203
Larissa Kulakovska	TYPOLGICAL CHARACTERISTICS OF THE INDUSTRY IN LAYER VI OF THE KOROLEVO SITE IN THE TRANSCARPATHIA REGION..... 207 KOROLEVO ARCHEOLOGINĖS VIETOVĖS (UŽKARPATĖS REGIONAS) VI SLUOKSNIŲINDUSTRIJOS TIPOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA 218
Baranov Vyacheslav, Ivakin Vsevolod, Shiroukhov Roman	BURIALS WITH BUCKETS AT THE OSTRIV THE 11 th CENTURY CEMETERY IN THE MIDDLE DNIPRO REGION .....221 PALAIDOJIMAI SU KIBIRAIŠ OSTRIVO XI A. KAPINYNE VIDURIO DNEIPRO SRITYJE..... 262
Oleg Petrauskas, Mykhaylo Syvolap	THE MONSTROUS (MONSTRUOSO) FIBULA FROM THE DNIPRO RIVER REGION..... 265 MONSTRIOZINĖ SEGĖ, APTIKTA DNEIPRO REGIONE..... 282
Svitlana Biliaieva, Natalia Danute Bimbirayte	THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN THE SOUTH OF UKRAINE: TYAHIN FORTRESS..... 285 LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ISTORINIS IR KULTŪRINIS PAVELDAS UKRAINOS PIETUOSE: TYAGINO TVIRTOVĖ..... 308
Alla Valeriivna Buisikh, Dmytro Mykolayovych Khmelevskiy	THE EARLIEST FINDS OF PANATHENAIC PRIZE AMPHORAE IN OLBIA PONTICA ..... 311 ANKSTYVIAUSI PANATĖNAJOS PRIZINIŲ AMFORŲ RADINIAI OLBIIJOJE 325
	<i>KITAIP APIE ARCHEOLOGIĄ / ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY</i>
Eligijus Raila	APIE KAULŲ KVAPĄ IR SKONĮ .....327 AUTORIŲ DĖMESIUI.....330 GUIDELINES FOR AUTHORS.....333

MIRUSIŲJŲ DEGINIMO PAPROČIO PLITIMAS RYTŲ LIETUVOJE: NAUJAS CHRONOLOGINIS MODELIS, PAREMTAS RADIOKARBONINIO DATAVIMO DUOMENIMIS

LAURYNAS KURILA

Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius, Tiltu g. 17, LT-01101 Vilnius, Lietuva, el. paštas: laurynas.kurila@istorija.lt

Straipsnyje, remiantis radiokarboninio datavimo duomenimis, aptariamas kremacijos plitimo Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje modelis. Revizuojama literatūroje įsigalėjusi nuomonė, kad tarp IV a. pabaigos ir VI a. pradžios iš regiono pietų į šiaurę nuslinko kremacijos įsivyravimo banga. Ankstyviausių degintinių kapų etapas datuotas 248–335 cal AD, vėlyviausių griautinių kapų – 420–556 cal AD. Manytina, kad Rytų Lietuvoje apie du šimtmečius nuo Vėlyvojo romėniškojo laikotarpio iki Vėlyvojo tautų kraustymosi laikotarpio praktikuota ir inhumacija, ir kremacija. Kremacijos plitimo iš pietų į šiaurę hipotezė nepaneigiama, tačiau koreguojama. Šis procesas buvo gana staigus, tačiau tai būta ne laidosenos kaitos bangos, o naujos tradicijos sklaidos greta senosios. Kremacija anksti (apie 250–400 cal AD) paplito šiaurinėje regiono dalyje ir ilgai praktikuota kartu su inhumacija. Mirusiųjų deginimas tikėtinai anksčiau įsivyravo Pietryčių Lietuvoje. Šie procesai sinchroniški su „kunigaikščių“ ir karių kapų horizonto išryškėjimu Rytų Lietuvoje, tačiau šio horizonto ankstinimas suteikia pagrindą naujoms diskusijoms apie jo istorinį, kultūrinį ir socialinį kontekstą.

Reikšminiai žodžiai: radiokarboninis datavimas, Rytų Lietuvos pilkapiai, laidojimo papročiai, inhumacija, kremacija.

The article discusses the model of the spread of cremation in the East Lithuanian barrow culture based on the data of radiocarbon dating. It proposes a review of the model established in literature that a wave of cremation spread from the south of the region to the north between the late 4th century AD and of the early 6th century AD. The stage of the earliest cremations can be dated to 248–335 cal AD, and the stage of the latest inhumations to 420–556 cal AD. This suggests that both inhumation and cremation were practised in Eastern Lithuania for about two centuries from the Late Roman period to the Late Migration period. The hypothesis that the practice of cremation spread from south to north is being corrected rather than refuted. While this process was quite sudden, it was due to the spread of a new tradition alongside the old rather than a wave of change regarding burial rites. Cremation spread early (c. 250–400 cal AD) in the northern part of the region and was an established practice alongside inhumation. The practice of cremation probably became prevalent earlier in Southeastern Lithuania. These processes are synchronous with the emergence of the horizon of the burials of chieftains and warriors in Eastern Lithuania, but the determination of an earlier date for this horizon provides grounds for new discussions about its historical, cultural, and social background.

Keywords: radiocarbon dating, East Lithuanian barrows, burial customs, inhumation, cremation.

IVADAS

Beveik tūkstantmetį gyvavusi Rytų Lietuvos pilkapių kultūra, vienoje kultūrinėje tradicijoje sujungusi didelį regioną ir išgyvenusi ne vieną raidos

bei išorės įtakų etapą, paliko gana vienalytį laidojimo paminklų – pilkapių – klodą. Susiformavęs niveliuojantis kelioms kultūrinėms grupėms, laidojimo pilkapiuose paprotys gyvavo iki II tūkstantm. pradžios (Kurila 2016). Nors ir išliko tam tikrų

regioninių skirtumų (pvz., akmenų konstrukcijos) bei būta papročių kaitos (akmenų vainikų išnykimas, žirgų laidojimo papročio atsiradimas), per visą laiką nuo Romėniškojo laikotarpio iki pat valstybės priešaušrio, neskaitant pačios pilkapių tradicijos atsiradimo ir išnykimo, išryškėja tik vienas esminis, pomirtinio pasaulio sampratos virsmą atspindintis laidosenos pokytis – tai kremacijos papročio išplitimas apie I tūkstantm. vidurį.

Nors ir įsivyravęs ne vienu metu ir dėl skirtingų įtakų, nesudegintų mirusiųjų laidojimas pilkapiuose Vėlyvajame romėniškajame laikotarpyje buvo dominuojanti (o gal ir vienintelė) laidojimo forma Rytų Lietuvoje. Kita vertus, sudėtinga vertinti, ar šis laidojimo paprotys laikytinas tuo metu kultūriškai dar labai nevienalytę erdvę (Tautavičius 1996, 46–47; Bliujienė 2016) realiai jungusiu bruožu, ar tik šiuolaikiniu apibendrinimu pagal išorinius laidojimo vietų panašumus. Šiuo požiūriu, visas regionas atrodo lyg didžiulė pereinamoji zona tarp Šiaurės Lietuvos pilkapyių ir Suvalkų, Užnemunės bei Pietų Lietuvos akmenų pilkapių. Tačiau su kremacijos papročio išplitimu sinchroniškas ir galutinis regiono virtimas savita archeologine kultūra su individualiais laidosenos bruožais. Galima teigti, kad laidojimo formos virsmas iliustruoja tapatybės ir pasaulėjautos pokyčius, kurie konsolidavo regioną į visumą, vėliau tapusią valstybingumo branduoliu. Kita vertus, kremacijos paplitimas Rytų Lietuvoje yra daug platesnio jos išgalėjimo baltų pasaulyje paveikslas dalis.

Archeologinėje literatūroje dažniausiai tik konstatuojamas kremacijos įsivyravimo Rytų Lietuvoje faktas. Tačiau kaip, kada tai įvyko, koks buvo papročio plitimo vektorius, trukmė, dažniau lieka trumpose pastabose. Siūloma tam tikromis detalėmis besiskiriančių modelių, tačiau jie dažniausiai atskleidžia tik skirtingą tų pačių duomenų vertinimą (žr. toliau). Išsamesni šio proceso tyrimai atsiemia į tikslaus datavimo trūkumo problemą, kai tipologinis datavimas, regis, yra priėjęs tikslumo

ribas, o patikimumo požiūriu jas jau ir peržengęs. Dėl šios priežasties Rytų Lietuvos pilkapių kultūros raidos modelyje lieka neaiškumų, ir tai laikytina ne vien formaliais chronologijos trūkumais, bet ir esmine regiono raidos pažinimo spraga. Atsakymai į šį klausimą, remiantis radiokarboninėmis datomis, iki šiol apsiribojo pavienėmis pastabomis (Kuncevičius *ir kt.* 2015, 62).

Pastaraisiais metais sukauptas nemažas Rytų Lietuvos pilkapių griautinių ir degintinių kapų radiokarboninių datų rinkinys (Kurila 2015; Šapolaitė *et al.* 2021; Kurila *et al. spaudoje*; Piličiauskienė *et al.* 2022), nemažai datuotų kapų priklauso būtent laidosenos kaitos laikotarpiui. Jie reikšmingai prisidėjo sprendžiant įvairius su chronologija susijusius klausimus. Tačiau nė vieno iš šių tyrimų uždaviniai neapėmė kremacijos įsivyravimo momento išryškavimo.

Straipsnyje, remiantis datavimo duomenimis, mėginama pateikti atnaujintą kremacijos plitimo Rytų Lietuvoje sampratą. Žinoma, radiokarboninio datavimo tikslumas nepakankamas itin subtilioms chronologijos problemoms spręsti. Tam nepalankūs ir kalibracinės kreivės išplokštėjimai temai labai svarbiais laikotarpiais. Tai tikimasi bent iš dalies kompensuoti nemaža tyrimų imtimi, be to, keliamas tikslas pasiūlyti bendrą chronologinį laidosenos kaitos regione modelį, o ne tiksliai konkrečių pilkapyių datas.

TYRIMŲ APŽVALGA

XIX a. pabaigoje – XX a. pirmaisiais dešimtmėčiais dominavo Rytų Lietuvos (Vilniaus krašto) pilkapių, kaip laike izoliuotos, lyg nuo pat pradžių jau aiškiai susiformavusios ir aiškaus ryšio su ankstesne neturinčios kultūros, vaizdiny (Спицынь 1896; 1925, 153–156; Szukiewicz 1910; 1918; Tarasienka 1928, 73–74). Be to, buvo linkstama visus tyrinėtus pilkapius „sutelkti“ į I tūkstantm. paskutinį ketvirtį, o tai natūraliai neleido net kelti klausimų

apie kultūros raidą. Net išplėtus jos chronologiją iki Romėniškojo laikotarpio ir pažvelgus į ją platesniame Europos kontekste (Antoniewicz 1930, 112–119), laidojimo papročiai apibūdinti veikiau kaip biritualiniai nei perėjimas nuo inhumacijos prie kremacijos. Tai kažkiek lėmė ir orientacija daugiausia į artefaktus, ir tuomet gerokai platesnis nei dabar Vilniaus krašto supratimas (daug platesnis už archeologinės Rytų Lietuvos pilkapių kultūros ribas), ir jo priklausymas Lenkijai tarpukariu. Trumpų pastabų apie viduriniame geležies amžiuje įsivyravusią kremaciją pateikė J. Puzinas (1938, 103, 128). Tačiau pirmoji aiškiai laidojimo būdo kaitą apibrėžė M. Alseikaitė-Gimbutienė (1943, 18–20). Ji nurodė ir šio proceso datą (V–VI a.) – chronologiją, kuri bendrais bruožais vyravo ir vėlesnėje literatūroje.

Sovietmetyje, sparčiai kaupiantis naujų tyrimų duomenims, per kelis dešimtmečius įsigalėjo beveik sutartinai priimtas, įvairių autorių darbuose tik detalėmis besiskiriantis, tačiau ir gana scheminis kremacijos įsivyravimo Rytų Lietuvoje supratimas. A. Tautavičius (1955), plėtodamas Rytų Lietuvos pilkapių, kaip savitos kultūros, sampratą, apibūdino jos ribas ir nuo kaimynų skiriančius archeologinius bruožus. Aiškus apibrėžimas leido išvelgti ir mirusiųjų deginimo papročio įsivyravimą, kuris gana aptakiai datuotas I tūkstantm. viduriu. Tačiau, konstatavus kultūros perimamumą, laidosenos kaitos modelio ir trukmės klausimai liko nuošalyje. Panašus požiūris, pabrėžiant faktą, jog pilkapynuose aptinkama ir ankstyvesnių griautinių, ir vėlyvesnių degintinių kapų, bei panašus papročių kaitos proceso datavimas išliko ir vėliau (Тавтавичюс 1959; Седов 1987, 393).

Kita vertus, Rytų Lietuvos pilkapių apibrėžimas ne visuomet buvo toks aiškus: jie, remiantis ankstesne tradicija, apibūdinti ir kaip visos senojo geležies amžiaus pilkapių tradicijos dalis (tai plačiąja prasme neklaidinga), pereinamojo laikotarpio pilkapiai. Šiuo laikotarpiu (IV–V a.) datuoti

ir ankstyviausi degintiniai kapai (Kulikauskas *ir kt.* 1961, 165–166). Tame pačiame darbe pasirodo ir nuomonė, jog kremacijos paprotys plito iš Pietų į Šiaurės rytų Lietuvą, kur griautinę laidoseną galutinai pakeitė tik VI a. (Kulikauskas *ir kt.* 1961, 294–295). Tačiau šių dviejų teiginių jungti į vieną apibendrinantį modelį neišeina, nes atskiros knygos dalys buvo parengtos dviejų autorių, regis, turėjusių gana skirtingus laidosenos regione supratimus.

R. Volkaitė-Kulikauskienė (1978, 13–15) nurodė pirminį kremacijos židinį – Pietryčių Lietuvą – bei susiejo šio papročio pradžią su Brūkšniuotosios keramikos kultūros išnykimu. Panašus modelis palaikytas ir vėliau (Лухтан, Ушинскас 1988, 93–96). Plėtodamas savo požiūrį, A. Tautavičius (1987, 137–139) tiek Rytų Lietuvos pilkapių kultūros susiformavimą, tiek kremacijos papročio plitimo iš pietų (jotvingių teritorijų) į šiaurę pradžią datavo panašiu laikotarpiu – IV a. II puse – V a. pradžia, o pastarojo proceso pabaigą nukėlė į VI a.

Taigi, šiuo metu bendrais bruožais išryškėjo laidosenos kaitos Rytų Lietuvoje modelis. Senojo ir vidurinio geležies amžiaus sandūroje (IV a. pabaigoje ar V a.), t. y. nedaug vėliau už pilkapių tradicijos įsivyravimą, Pietryčių Lietuvoje atsirado pirmieji degintiniai kapai. Į šiaurę kremacijos paprotys plito šimtmetį ar pusantro ir galutinai įsitvirtino iki VI a. pradžios. Šio proceso būta nuoseklus – šitai rodo ir abiejų pobūdžių kapai kai kuriuose pilkapynuose, ir pirmieji degintiniai kapai, įrengimu panašūs į griautinius.

XX–XXI a. sandūroje laidojimo papročių kaitos Rytų Lietuvoje koncepcija reikšmingai nepakito (Tautavičius 1996, 46–57; Volkaitė-Kulikauskienė 2001, 147–148; Vaškevičiūtė 2007, 284–285). Teigiama, jog kremacija Pietryčių Lietuvoje imta praktikuoti bent šimtmečiu anksčiau, nei Rytų Lietuvoje – tarp III a. II pusės ir IV a. pradžios (Bliujienė 2016, 16–18). Sutarta Brūkšniuotosios keramikos kultūros nykimą aiškiai sieti nebe su kremacijos pasirodymu,

o su Rytų Lietuvos pilkapių kultūros susidarymu (Лухтанас 2001; Vaitkevičius 2005a; 2005b; Bliujienė 2006; Медведев 2010). Pastarosios kultūros pradžia nukeliama į III a., išplečiant griautinės laidosenos tarpsnį iki ištiso etapo Vėlyvajame romėniškajame laikotarpyje. Šis modelis, nors ir atrodo lengviau apibendrinantis daugelio objektų ir kompleksų medžiagą, tačiau išryškina naujas problemas. Pirma, jis kuriamas į vieną seką jungiant dvi archeologines kultūras, skirtingomis proporcijomis reprezentuojamas gyvenviečių bei piliakalnių, laidojimo vietų, įkapių ir keramikos. Antra, subtili, vieno šimtmečio, datavimo korekcija aštrina preciziškos absoliučios chronologijos būtinybę. Matyt, todėl laidosenos kaitos laiko klausimai paprastai likdavo tyrimų parašėse, daugiau dėmesio skiriant kultūrinių įtakų, migracijų bei socialinių procesų temoms. Ypač daug dėmesio skiriama ryšiams su Sūduvos, Mozūrų ir Wielbarko kultūromis (Nowakowski 1995, 77–79; Vaitkevičius 2005a; Bliujienė 2006; 2016).

Ilga ir laipsniška kremacijos sklaida iš pietų į šiaurę suabejojo V. Vaitkevičius (2005a; 2005b), sukoncentravęs šį procesą į V a. vidurį – VI a. pradžią ar dar siauresnį laikotarpį ir pabrėžęs jo socialinę potekstę – susiejęs su standartizuotų karių įkapių kompleksų nusistovėjimu. Šis modelis, lyg įkūnijantis kario ir liepsnos vaizdinių ryšį pasaulėžiūroje, gana tvirtai paremtas konkrečiais įkapių kompleksais atskiruose pilkapynuose, tačiau daug sunkiau patvirtinamas viso regiono lygmenyje (daugelis nurodomų įkapių įvairiose vietose aptiktos arba griautiniuose, arba degintiniuose kapuose).

Šio darbo autoriaus išsakyta nuomonė glaustai apjungė ankstesnes. Pabrėžiama ir kremacijos sąsaja pirmiausia su karių sluoksniu, ir gana staigus jos įsitvirtinimas konkrečiose bendruomenėse bei trumpas biritualizmo etapas, bet, kita vertus, palaiškoma ir ilgo kelio į šiaurę – iš bendruomenės į bendruomenę – hipotezė (Kurila 2016, 199–201).

Kelis pastaruosius dešimtmečius galima apibūdinti kaip išsilaisvinimo iš seniau griežtai riboto

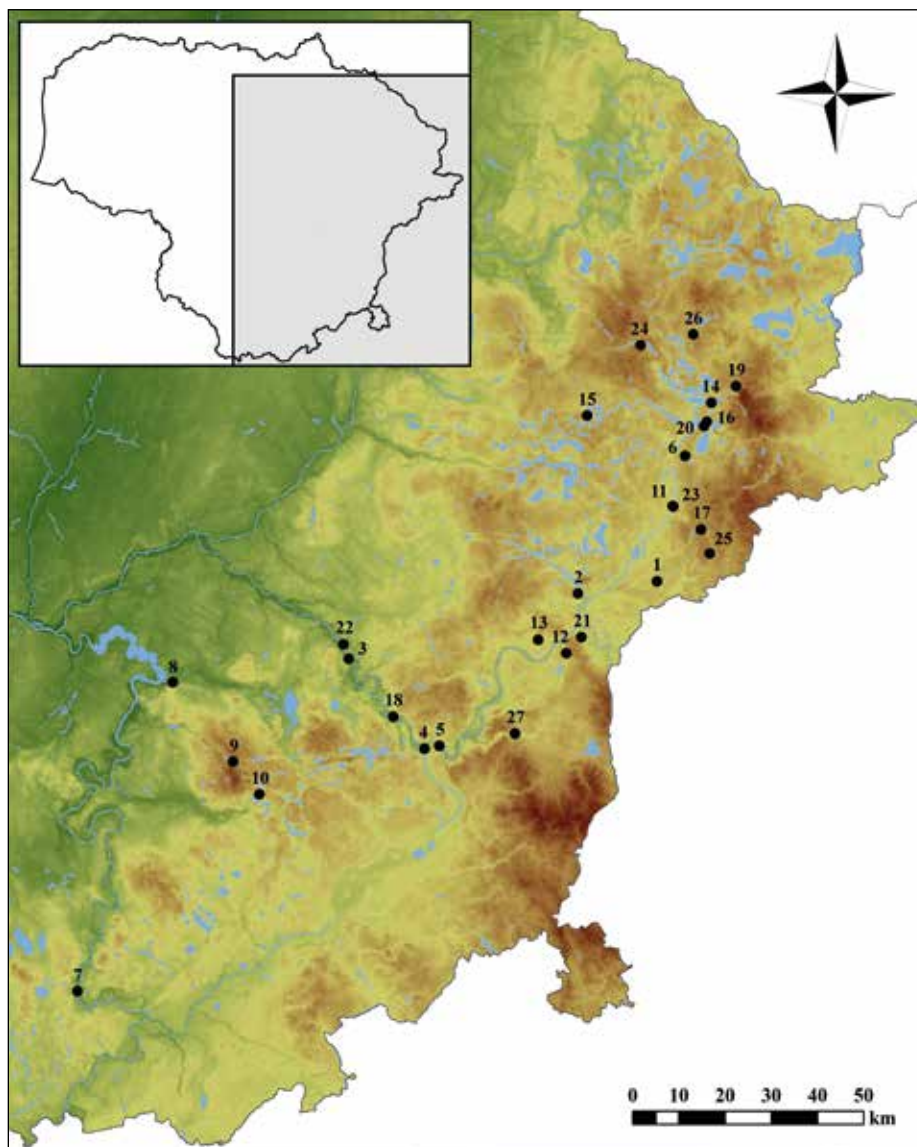
kultūrinių sąveikų klausimų rato. Sulig sovietmečio pabaiga išsiplėsta į kultūrinės, pasaulėžiūrinės ir socialinės kremacijos plitimo potekstes. Rytų Lietuvos pilkapių kultūra imama suvokti kaip daug platesnio Europos *Barbaricum* dalis, ji pradedama matyti plačiuose istoriniuose Didžiojo tautų kraustymosi epochos kontekstuose. Tačiau laikotarpio dinamika išryškina tikslesnio ir tvirtesnio datavimo poreikį.

TYRIMŲ MEDŽIAGA IR METODAI

Medžiagos atranka

Aptariami pilkapynai išsidėstę Rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritorijoje dabartinės Lietuvos Respublikos ribose (1 pav.). Deja, Lietuvos muziejuose ar saugyklose nėra kaulų iš aktualių Baltarusijos Respublikoje tyrinėtų pilkapynų. Visi datuoti žmonių kaulai saugomi Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedroje, išskyrus kaulus iš Žvirblių pilkapyno, saugomus Valstybės archeologijos muziejuje Varšuvoje, Lenkijoje, žirgo iš Paduobės-Šaltaliūnės III kaukolė saugoma Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriuje, kitų žirgų kaulai – Vilniaus universiteto Bioarcheologijos tyrimų centre.

Tyrimui panaudoti 41-o kapo, aptikto 27-uojuose pilkapynuose, duomenys: 39 žmonių (20 – griautinių ir 19 – degintinių kapų), 5 žirgų palaikų (4-uojuose kapuose žirgai buvo palaidoti su nesudegintais žmonėmis, visais atvejais datuoti abu individai) ir 1 anglies mėginys iš degintinio kapo. Iš viso gautos 54 radiokarboninės datos (9 mėginiai datuoti kelis kartus). Be to, dalis datų gautos kombinuojant kelis ¹⁴C matavimus, kurių iš viso atlikta 107. Apibendrinant – datuotas 21 griautinis kapas (31 data) ir 20 degintinių kapų (23 datos). Datuoti daugiausia kaukolės (skliauto arba pamato) arba ilgųjų kaulų diafizių fragmentai.

1 pav. Darbe aptariami pilkapynai: 1 – Baliuliai, 2 – Dvyliškis-Paraisčiai, 3 – Grabijolai-Žemaitiškiei II, 4 – Grigiškės-Neravai, 5 – Gudeliai-Lenkiškės, 6 – Kretuonai, 7 – Krikštonys, 8 – Maisiejūnai-Surgantiškės, 9 – Migliniškės-Eitulionys, 10 – Moša-Naujasodžiai, 11 – Paduobė-Šaltaliūnė III, 12 – Pakalniai, 13 – Pakrauglė, 14 – Palūšė II, 15 – Pašekščiai, 16 – Pavajuonis-Rėkučiai, 17 – Peršaukštis-Kasčiukai II, 18 – Popai-Vingeliai, 19 – Poviliškė, 20 – Rėkučiai-Pakretuonė, 21 – Santaka-Šventininkai, 22 – Semeniškiai, 23 – Sudota, 24 – Taurapolis, 25 – Ziboliškė III, 26 – Želmeniškė, 27 – Žvirbliai. *L. Kurilos brėž.*

Fig. 1. Barrow cemeteries discussed in the study: 1 – Baliuliai, 2 – Dvyliškis-Paraisčiai, 3 – Grabijolai-Žemaitiškiei II, 4 – Grigiškės-Neravai, 5 – Gudeliai-Lenkiškės, 6 – Kretuonai, 7 – Krikštonys, 8 – Maisiejūnai-Surgantiškės, 9 – Migliniškės-Eitulionys, 10 – Moša-Naujasodžiai, 11 – Paduobė-Šaltaliūnė III, 12 – Pakalniai, 13 – Pakrauglė, 14 – Palūšė II, 15 – Pašekščiai, 16 – Pavajuonis-Rėkučiai, 17 – Peršaukštis-Kasčiukai II, 18 – Popai-Vingeliai, 19 – Poviliškė, 20 – Rėkučiai-Pakretuonė, 21 – Santaka-Šventininkai, 22 – Semeniškiai, 23 – Sudota, 24 – Taurapolis, 25 – Ziboliškė III, 26 – Želmeniškė, 27 – Žvirbliai. *Drawing by L. Kurila.*

Didžioji dalis datų jau publikuotos anksčiau (Kurila 2015, lent. 3; 2020, Table 1; Kuncevičius *ir kt.* 2015, lent. 2; Šapolaitė *et al.* 2021, Table 3; Kurila *et al. spaudoje*, Table 1; Piličiauskienė *et al.* 2022), tik keturios skelbiamos pirmą kartą. Mėginiai papildomam datavimui pasirinkti tikslingai, be išankstinių nuostatų dėl konkrečių datų, bet pagal įvairius tiesioginius (įkapių kompleksai) ar netiesioginius (kiti kapai pilkapyje, gretimuose pilkapyuose, bendra pilkapyno chronologija) požymius stengiantis identifikuoti temai esminius laidosenos kaitos etapus. Taip pat stengtasi šiuo požiūriu orientotis į įvairias Rytų Lietuvos pilkapių kultūros arealo dalis, nors ir nepavyko pasiekti nuoseklaus teritorijos padengimo.

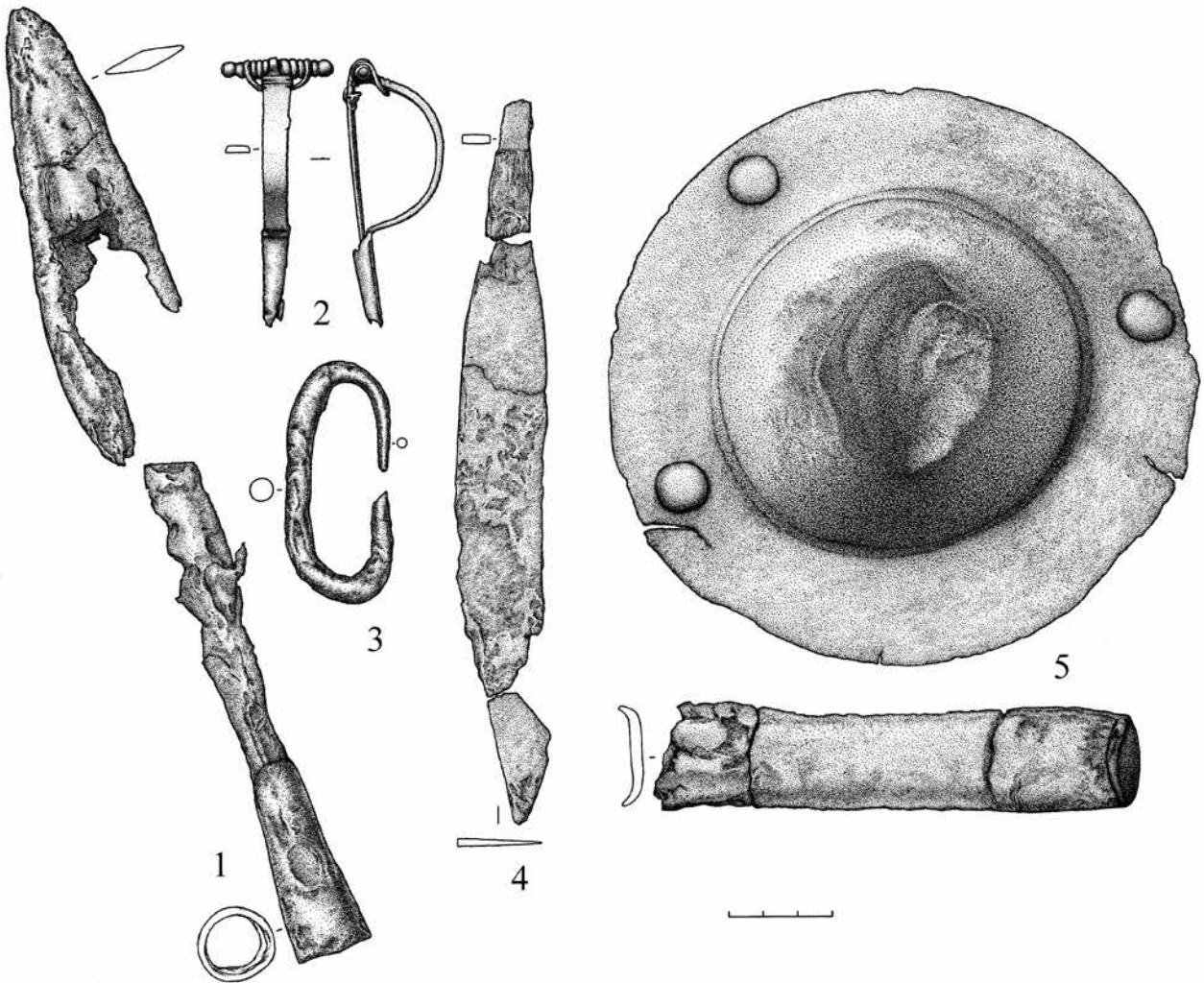
Dauguma aptariamų kapų apibūdinti ankstesniuose straipsniuose (Kurila 2015; Kurila *et al. spaudoje*; Piličiauskienė *et al.* 2022), be to, didžioji dalis tyrimų medžiagos yra daugiau ar mažiau išsamiai skelbta (Hołubowiczowie 1940; Kulikauskas 1959; Kuncienė 1980; Tautavičius 1981; Butėnienė 1982a; 1982b; Bliujus 1983; Merkevičius 1990; Girininkas 1994; Semėnas 1996; 1998; Butėnas 1998; Šimėnas 1998; Kliaugaitė 2000; Vėlius 2000; Vaitkevičius 2004; 2007; Grižas, Steponaitis 2005; Iwanowska 2006; Luchtanas 2006; Kurila, Kliaugaitė 2007; 2008; Kurila 2008a; 2008b; Baltramiejūnaitė, Vengalis 2010; Steponaitis 2012). Todėl anksčiau datuotų mėginių archeologinis kontekstas nekartojamas. Taip pat anksčiau išdėstyti ir kapų atrankos vienam ar kitam tikslui kriterijai. Čia pateikiama tik trumpa naujai datuotų kapų apžvalga.

Maisiejūnų-Surgantiškių (Kaišiadorių r.) pilk. 3 (3) ištirtas 1971 m. E. Butėnienės. Jame, kaip ir daugelyje kitų pilkapių, aptiktas griautinis kapas su kario įkapėmis: antskydžiu, skydo rankena bei geležinių pakraščių apkalų fragmentais, ietigaliu lauro lapo formos plunksna, peiliu, geležine ovaline sagtimi ir žalvarine lankine sege aukštu liemenėliu (Butėnas 1998, 167) (2 pav.). Būdinga kario įkapių komplekso sudėtis leistų jį priskirti

chronologiniam horizontui, tradiciškai siejamam su Tautų kraustymosi laikotarpio įvykiais. Aiškiau datuojamas tik antskydis aukšta pusapvale, nežymiai smailėjančia viršūne, bet turintis jau vėlesnei formai būdingą profiliavimą viršūnės pakraščiais. D. Kiulkys (2010, 57–58) jį priskyrė V a., tačiau atkreipė dėmesį ir į N. Zieling (1989, 125–126, 1026) nurodomą ankstesnę datavimą. Nors ir sąlyginai ankstyvesnis už antskydžius aiškiai išreikšta kūgio formos viršūne, dirbinys indikuotų Vėlyvojo romėniškojo laikotarpio – Ankstyvojo tautų kraustymosi laikotarpio sandūrą. Segė dėl savo paprastumo neturi aiškiai tipą rodančių bruožų, tačiau jos forma neprieštaruoja tokiam datavimui. Taigi, šis kapas pasirinktas tikintis identifikuoti vėlyviausią regione griautinės laidosenos etapą.

Mošos-Naujasodžių (Trakų r.) pilk. 2 (3), ištirtame 1993 m., aptiktas degintinis kapas didelėje, lyg griautiniam palaidojimui įrengtoje duobėje (Abaravičius 1994). Kape įkapių nerasta, tačiau netiesioginiai duomenys (griautiniai kapai gretimuose pilkapyuose, akmenų vainikai, grindiniai, akmenys kapo duobės pakraščiuose bei jos forma) leidžia kapą datuoti ankstyviausiu mirusiųjų deginimo papročio plitimo etapu – III a. II puse – IV a. pradžia (Bliujienė 2016, 17–18). Pilkapynas pastaruoju metu laikomas vienu ankstyviausių Pietryčių Lietuvoje, chronologiškai netolimu Brūkšniuotosios keramikos išnykimui (Vaitkevičius 2005a, 72). Todėl tikėtasi, kad kapas padės atsekti kremacijos tradicijos pradžią šioje kultūrinio arealo dalyje.

Želmeniškės (Utenos r.) pilk. 5 ištirtas 1982 m. Jame aptiktas griautinis kapas su Tautų kraustymosi laikotarpiui būdingu įkapių kompleksu: pentiniu siauraašmeniu kirviu, dviem ietigaliais, peiliu ir žalvarine įvija (Butėnienė 1984). Kirvis turi 3-io bei 4-o tipų bruožų pagal A. Malonaitį ir bet kuriuo atveju datuotinas V–VI a. (Malonaitis 2008, 44–47, 152, 155). Datavimą Tautų kraustymosi laikotarpiu indikuoja ir pats trijų ginklų komplektas (iš jų du skirtingų tipų ir funkcijų ietigaliai), rodantis

2 pav. Maisiejūnų-Surgantiškių pilkapių 3 (3) griautinio kapo įkapės: 1 – ietigalis, 2 – lankinė segė, 3 – sagtis, 4 – peilis, 5 – antskydis ir skydo rankena. I. Maciukaitės pieš.

Fig. 2. Grave goods from inhumation burial in Maisiejūnai-Surgantiškės barrow 3 (3): 1 – spearhead, 2 – crossbow fibula, 3 – buckle, 4 – knife, 5 – shield-boss and shield handle. Drawing by I. Maciukaitė.

pabrėžtinai kario statusą. Vienas ietigalis yra retos formos – su užbarzdomis. Panašūs į Želmeniškos ietigaliai (I tipas) Przeworsko kultūroje naudoti jau pirmaisiais amžiais po Kr. (Kaczanowski 1995, 32, 71, 75; Kontny 2008, 110–114). Panašios formos, tačiau detalėmis tipologiškai besiskiriančių ietigalių aptikta, pvz., Illerup Ådal (Ilkjær 1990, 329, Abb. 198), Torsbjerg Mose (Blankenfeldt 2013, 30), Nydam Mose (Rau 2010) ir kitose Šiaurės Europos aukojimo vietose, kur jie datuoti III–IV a. Didelėje

Skandinavijos ietigalių su užbarzdomis įvairovėje forma artimiausi aptikti Norvegijoje ir datuojami Romėniškuoju ir Tautų kraustymosi laikotarpiu (Bemmann, Hahne 1994, 441–443, 453). Rytų Baltijos regione jie daugiau skiriami Tautų kraustymosi laikotarpiui (Карпопольцев 1999; Kazanski 2007, 240–241). Kita vertus, tai yra universalus ginklas, dėl savo specifinės funkcijos įvairių genčių ir valstybių arsenale išlikęs ilgą laiką. Lietuvoje jie irgi naudoti iš esmės visą I tūkstantm. (Tautavičius

1996, 134–135). Rytų Lietuvoje, išskyrus vieną Antasarės-Sarių griautinio kapo ietigalį (Покровский 1897, 166), visi analogai – tiek artimesni aptariamajam, tiek frankų angonams (von Schnurbein 1974; Friedrich 2016, 115–117) – rasti jau degintiniuose arba simboliniuose kapuose (jų datuoti tiesiogiai nėra galimybės). Nepaisant didelės ir Lietuvoje kol kas neapibendrintos formų, matmenų ir proporcijų įvairovės, manytina, esminės ne tipologinės detalės, o šio ginklo funkcinės savybės, susijusios su kovos taktika. Šiuos ietigalius galima datuoti laikotarpiu, kai Rytų Lietuvoje išryškėja tipiniai karių įkapių kompleksai, kuris sinchroniškas su kremacijos sklaida. Kapas pasirinktas siekiant identifikuoti kremacijos plitimo iš pietų į šiaurę etapą.

Radiokarboninis datavimas

Konvencinės AMS ^{14}C radiokarboninės datos į absoliutų amžių perskaičiuotos *OxCal* 4.4.4 programa (Bronk Ramsey 2021) naudojant *IntCal20* kalibravimo kreivę (Reimer *et al.* 2020). Senesnės, iki 2020 m. publikuotos, datos pateikiamos perkalibruotos. Visos radiokarboninės datos interpretuojamos 94,5 % (2σ) tikimybės intervale. Datų analizė atlikta *OxCal* 4.4.4 programa.

Naudojamos radiokarboninės datos gautos keliuose laboratorijose: Fizinių ir technologijos mokslų centre Vilniuje (FTMC), Poznanės radiokarbono laboratorijoje Lenkijoje ir Belfasto Karalienės universiteto laboratorijoje Jungtinėje Karalystėje. Keliais atvejais (Baliuliai, pilk. 7 (10), k. 1, Grabijolai-Žemaitiškiei II, pilk. 4 (69), k. 2, Kretuonai, pilk. 46 (190), k. 1, Paduobė-Šaltaliūnė III, pilk. 17, k. 1, Palūšė II, pilk. 1 (49), k. 1, Pavajuonis-Rėkučiai, pilk. 2 (11), k. 2, Peršaukštis-Kasčiukai II, pilk. 4, k. 3, Taurapolis, pilk. 4, k. 1 ir pilk. 5, k. 1), siekiant įvertinti galimus rezultatų skirtumus, vieno individo mėginiai buvo datuoti skirtingose laboratorijose. Daugeliu atvejų datos sutapo statistinio patikimumo ribose, išskyrus trijų kapų – Grabijolų-Žemaitiškių II,

Palūšės ir Pavajuonio-Rėkučių pilkapiuose – mėginių datas, kurių sutapimas buvo statistiškai nepatikimas. Visais šiais atvejais FTMC atlikta daugiau nei po vieną to paties kaulo mėginio ^{14}C matavimą, taigi, manytina, kad patikimesnėmis laikytinos šioje laboratorijoje gautos datos. Jos ir naudotos tolesnei analizei. Taip pat keturiais atvejais (Paduobė-Šaltaliūnė III, pilk. 17, k. 1, Taurapolis, pilk. 4, k. 1, pilk. 5, k. 1 ir pilk. 6, k. 1) datuoti viename kape palaidoti, vadinasi, neabejotinai vienalaikiai, žmogus ir žirgas. Iš jų statistiškai patikimose ribose nesutapo tik trys Taurapilio pilk. 4 datos (tačiau sutapo FTMC gautos žmogaus ir žirgo datos, kurios toliau ir naudotos kaip patikimesnė šio kapo data). Reikia atkreipti dėmesį ir į patikimą vienalaikių Paduobės-Šaltaliūnės III pilkapio žmogaus ir žirgo mėginių, datuotų net trijose laboratorijose, sutapimą.

Apibendrinant skirtingų – kaulo ir degintinio kaulo – mėginių datavimo duomenis, iškyla sendinančių efektų poveikio problema. Kremuoto kaulo mėginio amžių sendina vadinamasis seno medžio efektas – anglies apykaita tarp kūno audinių, kaulo apatito, deginamo kuro ir atmosferos CO_2 . Kitaip tariant, perdegęs kaulas perima medienos (tiksliau, konkrečios jos metinės rievės) ^{14}C proporciją (Olsen *et al.* 2008; 2013; Zazzo *et al.* 2009; 2012; Hüls *et al.* 2010; Snoeck *et al.* 2014; Agerskov Rose *et al.* 2020). Esant pernelyg daug nežinomųjų (kuriai naudotos medienos amžius, distancija laike tarp jos nukirtimo ir deginimo, kremacijos sąlygos, trukmė ir t. t.), neįmanoma objektyviai įvertinti šio efekto poveikį. Kita vertus, nėra ir daug pagrindo manyti, jog kremuota itin senų, brandžių medžių malkomis ar sena antrinio panaudojimo mediena. Be to, panašios sendinimo rizikos esama datuojant ne tik kremuoto kaulo, bet ir anglies mėginį ar iš esmės bet kurį organinį artefaktą, kuris galėjo tarnauti ilgą laiką (pvz., ieties ar kirvio koto fragmentą).

Datuojant nedegusį kaulą, galimas gėlo vandens rezervuaro efekto poveikis. Mityba, ženkliau

paremta gėlavandenės kilmės maistu (ypač iš vandens telkinių su gausne ištirpusia neorganine ar organine anglimi), gali nulemti didesnę senos C kiekį organizme, taigi, ir mažesnę ^{14}C proporciją bei gaunamą senesnę už realią radiokarboninę datą (Olsen *et al.* 2010; Ascough *et al.* 2011; Keaveney, Reimer 2012; Philippsen 2013; Ervynck *et al.* 2014; 2018; Pospieszny 2015; Schulting *et al.* 2015; Svyatko *et al.* 2017). Šio efekto poveikį įvertinti ar neutralizuoti įsivedant korekcijas irgi yra sunku. Jį lemia daugelis veiksnių: ir datuojamo individo mityba, ir konkretaus vandens telkinio hidrogeologinės sąvybės bei ekosistema, ir žmogaus veiklos poveikis jam. Todėl, nors pirmieji aptariamojo regiono $\delta^{13}\text{C}$ ir $\delta^{15}\text{N}$ stabilijų izotopų tyrimai (Simčenka *et al. spaudoje*) nerodo reikšmingos gėlavandenio maisto dalies žmonių mityboje, vien tai neleidžia įvertinti galimos datų paklaidos. Kita vertus, būtent minėti žmogaus ir žirgo kapai patvirtina gėlo vandens rezervuaro efekto poveikį buvus nedidelį ar net minimalų.

Galima manyti, kad tiek griautinių, tiek degintinių kapų radiokarboninės datos gali būti senesnės už realias, tačiau jas sendinančių efektų poveikis vargu ar yra reikšmingas (veikiausiai kelių dešimtmečių BP). Taip manyti leidžia ir archeologinė medžiaga, kuri vis dėlto nerodo didelės, šimtmečių, paklaidos (Kurila 2015). Šie efektai labiau tikėtinai panašiu lygmeniu lemia visų radiokarboninių datų distanciją nuo realių, nei griautinių ir degintinių kapų datų tarpusavio skirtumą. Todėl yra daugiau pagrindo suabejoti laidosenos kaitos modelio padėtimi laiko skalėje, negu paties modelio pagrįstumu. Žinoma, neatmestini ir atskiri ryškesnio datų sendinimo atvejai.

REZULTATAI IR DISKUSIJA

Visos radiokarboninės datos pateikiamos 1 lent. ir 3, 4 pav. Tolesnėje analizėje naudojamos apibendrintos (kombinuotos) kapų, datuotų daugiau

nei vieną kartą, datos. Nors iš pažiūros ir gana išsamūs, radiokarboninio datavimo duomenys yra dar nepakankami išsamiai chronologinei-erdvinei laidosenos kaitos analizei. Trūksta tiek nuoseklaus teritorijos padengimo, tiek kai kurių temai reikšmingų šio etapo kapų (pvz., Baliulių, Čiornaja Luža, Laukininkų, Migliniškių-Eitulionių, Migonių-Kleboniškių, Pilvinių, Sudotos, Vyžių-Ripelialaukio, Žvirblių) duomenų. Dalies jų, kuriuose kaulų neišliko ar tiriant jų nesurinkta, datuoti jau nebepavyks. Klausimo sprendimą apunkina ir tai, kad laidosenos kaitos laikotarpis ir daugelis konkrečių radiokarboninių datų patenka į kalibracinės kreivės išplėtimą apie 1700 ir 1600 BP, išplečiančius kalibruotų datų intervalus.

Siekiant apibrėžti vėlyviausią inhumacijos ir ankstyviausią kremacijos etapus, apimančius visą Rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritoriją, radiokarboninės datos analizuotos kaip inhumacijos ir kremacijos fazės ir atliekant kryžminės nuorodos (*cross-referencing*) analizę. Atsižvelgiant į istoriografijoje vyraujančią kremacijos plitimo iš pietų modelį, griautinių kapų datos pateikiamos pagal pilkapynų išsidėstymą iš šiaurės į pietus (5 pav.), degintinių – iš pietų į šiaurę (6 pav.).

Griautinės laidosenos fazėje vėlyviausio etapo data – 420–556 cal AD, t. y. ji greičiausiai (turint omenyje ir galimą gėlo vandens rezervuaro efekto poveikį) nusitęsė iki Vėlyvojo tautų kraustymosi laikotarpio. Netgi atsižvelgiant į kalibracinės kreivės išplėtimą apie 1700 BP ir į tai, kad daugelio griautinių kapų datos susitelkia maždaug į 250–400 cal AD ribas, tikėtina, jog inhumacija praktikuota dar V a. pabaigoje – VI a. I pusėje (E1 periode ir E2 periodo pradžioje), nors nuo V ir VI a. sandūros griautinė laidosena jau turėjo būti reta, o neginčijamų jos įrodymų tiesioginėmis konkrečių kapų datomis nėra.

Degintinės laidosenos fazėje ankstyviausio etapo data – 174–240 cal AD. Tačiau tokią ankstyvą fazės pradžią nulemia išskirtinai sena

Nr.	Kapas	Mėginys	Laboratorijos kodas	BP	cal AD (95,4%)	Literatūra
1	Baliuliai, pilk. 3, k. 2	degęs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-1	1611 ± 13	416–536	Šapolaitė et al. 2021, Table 3.
2	Baliuliai, pilk. 5, k. 3	degęs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-2	1741 ± 18	246–380	Šapolaitė et al. 2021, Table 3.
3	Baliuliai, pilk. 7 (10), k. 1	kaulas (žmogaus)	Poz-63938	1720 ± 30	250–411	Kurila 2015, lent. 3.
		kaulas (žmogaus)	FTMC-OR27-26	1695 ± 35	250–426	Kurila et al. spaudoje, Table 1.
		<i>Oxcal R_Combine</i> (nr. 3)		1709 ± 23	255–412	
4	Dvyliškis-Paraisčiai, pilk. 1 (11), k. 3	kaulas (žmogaus)	Poz-53337	1655 ± 35	260–537	Kuncevičius et al. 2015, lent. 2.
5	Grabjoliai-Žematiškiai II, pilk. 4 (69), k. 2	degęs kaulas (žmogaus)	Poz-63939	1715 ± 30	250–411	Kurila 2015, lent. 3.
		degęs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-4	1630 ± 15	406–535	Šapolaitė et al. 2021, Table 3.
		<i>Oxcal R_Combine</i> (nr. 5)		Statistikai nepatikimas sutapimas.		
6	Grigiškės-Neravai, pilk. 7, k. 2	anglis	Poz-63941	1405 ± 30	598–664	Kurila 2015, lent. 3.
7	Grigiškės-Neravai, pilk. 18, k. 2	degęs kaulas (žmogaus)	Poz-63940	1610 ± 30	412–542	Kurila 2015, lent. 3.
8	Grigiškės-Neravai, pilk. 20, k. 1	degęs kaulas (žmogaus)	Poz-66015	1595 ± 30	417–546	Kurila 2015, lent. 3.
9	Gudeliai-Lenkiskės, pilk. 14 (70?), k. 1	degęs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-3	1629 ± 15	407–535	Šapolaitė et al. 2021, Table 3.
10	Kretuonai, pilk. 46 (190), k. 1	degęs kaulas (žmogaus)	Poz-63948	1635 ± 30	367–540	Kurila 2015, lent. 3.
		degęs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-6	1569 ± 16	432–553	Šapolaitė et al. 2021, Table 3.
		<i>Oxcal R_Combine</i> (nr. 10)		1584 ± 15	430–542	
11	Krikštonys, be nr.	kaulas (žmogaus)	FTMC-OR27-2	1671 ± 49	251–538	Kurila et al. spaudoje, Table 1.
12	Maisiejūnai-Surgantiškės, pilk. 3 (3), k. 1	kaulas (žmogaus)	FTMC-ZS34-1	1745 ± 28	250–401	Šis straipsnis.
13	Maisiejūnai-Surgantiškės, pilk. 14 (17), k. 1	degęs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-8	1424 ± 12	604–650	Šapolaitė et al. 2021, Table 3.
14	Migliušės-Eituliūnys, pilk. 13 (III), k. 1	degęs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-10	1756 ± 15	243–348	Šapolaitė et al. 2021, Table 3.
15	Moša-Naujasodžiai, pilk. 2 (3), k. 1	degęs kaulas (žmogaus)	FTMC-EP69-1	1938 ± 31	10–205	Šis straipsnis.
16	Paduobė-Šaltaiūnė III, pilk. 17, k. 1	kaulas (žmogaus)	Poz-63950	1690 ± 30	255–423	Kurila 2015, lent. 3.
17		kaulas (žirgo)	UBA-33204	1687 ± 29	256–424	Kurila 2020, Table 1.
		kaulas (žirgo)	FTMC-OR27-52	1657 ± 19	263–530	Piličiauskienė et al. 2022, Table 1.
		<i>Oxcal R_Combine</i> (nr. 17)		1666 ± 16	264–424	
16/17		<i>Oxcal Combine</i> (nr. 16/17)			265–420	
18	Pakalniai, pilk. 2, k. 2	degęs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-7	1651 ± 11	382–432	Šapolaitė et al. 2021, Table 3.
19	Pakalniai, pilk. 7, k. 2	kaulas (žmogaus)	Poz-63951	1685 ± 30	255–428	Kurila 2015, lent. 3.
20	Pakraugė, be nr.	kaulas (žmogaus)	Poz-63952	1750 ± 30	239–400	Kurila 2015, lent. 3.
21	Palūšė II, pilk. 1 (49), k. 1	degęs kaulas (žmogaus)	Poz-63953	1640 ± 30	362–538	Kurila 2015, lent. 3.
		degęs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-5	1333 ± 15	652–773	Šapolaitė et al. 2021, Table 3.
		<i>Oxcal R_Combine</i> (nr. 21)		Statistikai nepatikimas sutapimas.		
22	Pašėščiai, pilk. 4 (12), k. 1	kaulas (žmogaus)	Poz-63955	1705 ± 30	252–418	Kurila 2015, lent. 3.

1 lentelė. Darbe naudojamų radiokarboninių datų suvestinė.

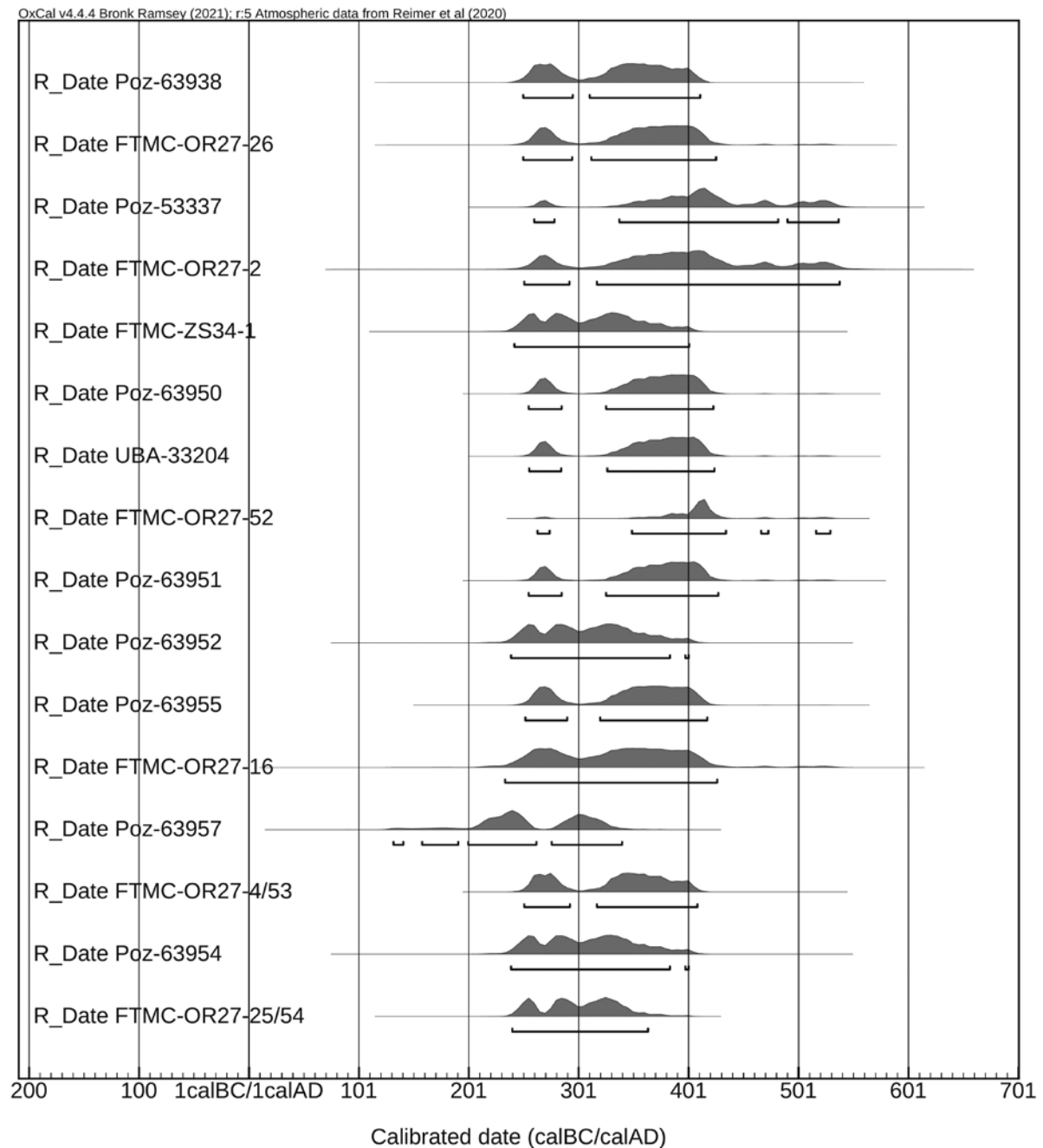
Table 1. Summary of the radiocarbon dates used in the study.

Nr.	Kapas	Mėginys	Laboratorijos kodas	BP	cal AD (95,4%)	Literatūra
23	Pavajuoניs-Rekučiai, pilk. 1 (6), k. 1	kaulas (žirgo)	FTMC-OR27-16	1719 ± 49	234–426	Piličiauskienė <i>et al.</i> 2022, Table 1.
24	Pavajuoניs-Rekučiai, pilk. 2 (11), k. 2	kaulas (žmogaus)	Poz-63957	1805 ± 30	132–340	Kurila 2015, lent. 3.
		kaulas (žmogaus)	FTMC-OR27-4/53	1722 ± 23	251–408	Kurila <i>et al.</i> spaudoje, Table 1.
25	Peršaukštis-Kasčiukai II, pilk. 4, k. 3	<i>Oxcal R_Combine</i> (nr. 24)		Statistiškai nepatikimas sutapimas.		
		kaulas (žmogaus)	Poz-63954	1750 ± 30	239–400	Kurila 2015, lent. 3.
		kaulas (žmogaus)	FTMC-OR27-25/54	1755 ± 21	240–364	Kurila <i>et al.</i> spaudoje, Table 1.
		<i>Oxcal R_Combine</i> (nr. 25)		1753 ± 18	242–361	
26	Peršaukštis-Kasčiukai II, pilk. 6, k. 1	kaulas (žmogaus)	FTMC-OR27-3	1725 ± 50	228–424	Kurila <i>et al.</i> spaudoje, Table 1.
27	Peršaukštis-Kasčiukai II, pilk. 9, k. 1	degs kaulas (žmogaus)	Poz-65922	1705 ± 30	252–418	Kurila 2015, lent. 3.
28	Popai-Vingeliai, pilk. 2, k. 1	degs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-15	1459 ± 20	575–645	Šapolaitė <i>et al.</i> 2021, Table 3.
29	Poviliškė, pilk. 4 (17), k. 1	degs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-9	1690 ± 15	262–414	Šapolaitė <i>et al.</i> 2021, Table 3.
30	Rėkučiai-Pakretuonė, pilk. 22, k. 2	degs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-12	1590 ± 15	428–540	Šapolaitė <i>et al.</i> 2021, Table 3.
31	Rėkučiai-Pakretuonė, pilk. 22, k. 3	degs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-18	1533 ± 14	481–593	Šapolaitė <i>et al.</i> 2021, Table 3.
32	Santaka-Šventininkai, pilk. 2 (77), k. 1	kaulas (žmogaus)	FTMC-OR27-27	1589 ± 35	416–558	Kurila <i>et al.</i> spaudoje, Table 1.
33	Santaka-Šventininkai, pilk. 4 (82), k. 2	degs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-17	1493 ± 17	550–635	Šapolaitė <i>et al.</i> 2021, Table 3.
34	Semeniškiai, pilk. 3, k. 6	kaulas (žmogaus)	Poz-63958	1755 ± 30	236–384	Kurila 2015, lent. 3.
35	Sudota, pilk. 1, centrinis k. (vyro)	kaulas (žmogaus)	Poz-63959	1650 ± 30	262–536	Kurila 2015, lent. 3.
36	Taurapilis, pilk. 1, k. 2	kaulas (žmogaus)	FTMC-OR27-1	1685 ± 49	245–534	Kurila <i>et al.</i> spaudoje, Table 1.
37	Taurapilis, pilk. 4, k. 1	kaulas (žmogaus)	FTMC-OR27-43	1741 ± 31	244–401	Kurila <i>et al.</i> spaudoje, Table 1.
38		kaulas (žirgo)	UBA-33203	1629 ± 34	365–544	Šis straipsnis.
		kaulas (žirgo)	FTMC-OR27-50	1656 ± 37	259–538	Piličiauskienė <i>et al.</i> 2022, Table 1.
		<i>Oxcal R_Combine</i> (nr. 38)		1641 ± 26	364–538	
37/38		<i>Oxcal Combine</i> (nr. 37/38)		Statistiškai nepatikimas sutapimas.		
39	Taurapilis, pilk. 5, k. 1	kaulas (žmogaus)	Poz-63960	1670 ± 30	257–530	Kurila 2015, lent. 3.
		kaulas (žmogaus)	FTMC-OR27-51	1683 ± 22	260–420	Kurila <i>et al.</i> spaudoje, Table 1.
40		<i>Oxcal R_Combine</i> (nr. 39)		1678 ± 18	262–419	
		kaulas (žirgo)	FTMC-OR27-19	1705 ± 50	236–530	Piličiauskienė <i>et al.</i> 2022, Table 1.
39/40		<i>Oxcal Combine</i> (nr. 39/40)			263–417	
41	Taurapilis, pilk. 6, k. 1	kaulas (žmogaus)	FTMC-OR27-42	1736 ± 35	244–404	Kurila <i>et al.</i> spaudoje, Table 1.
42		kaulas (žirgo)	FTMC-OR27-18	1714 ± 48	235–430	Piličiauskienė <i>et al.</i> 2022, Table 1.
41/42		<i>Oxcal Combine</i> (nr. 41/42)			250–406	
43	Ziboliškė III, pilk. 1, k. 1	degs kaulas (žmogaus)	FTMC-DG54-11	1700 ± 18	259–412	Šapolaitė <i>et al.</i> 2021, Table 3.
44	Želmeniškė, pilk. , k. 1	kaulas (žmogaus)	FTMC-BG64-1	1791 ± 27	210–345	Šis straipsnis.
45	Žvirbliai, pilk. 3, k. 1	kaulas (žmogaus)	Poz-64011	1715 ± 30	250–414	Kurila 2015, lent. 3.

1 lentelė. Darbe naudojamų radiokarboninių datų suvestinė (tęsinys).

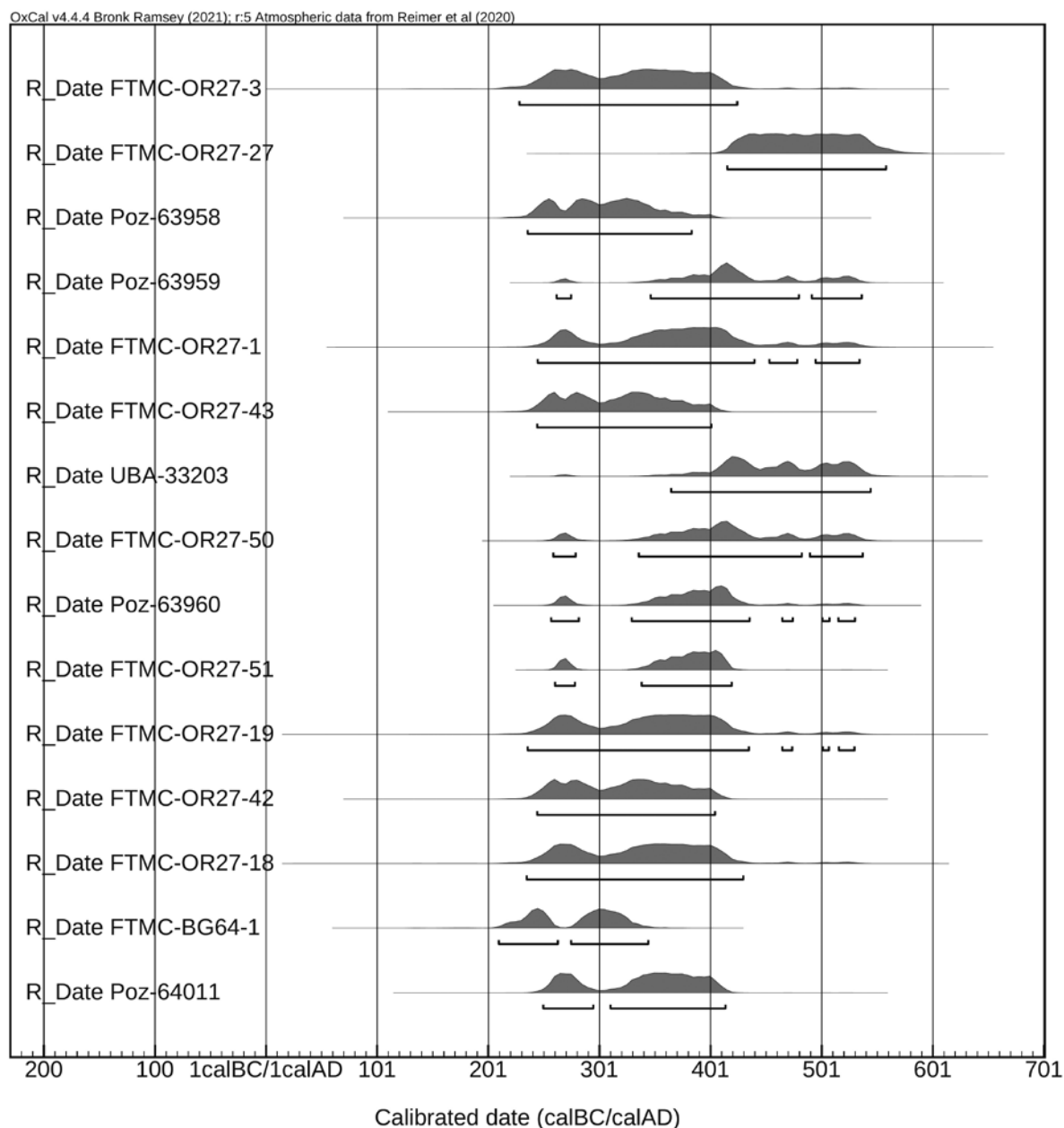
Table 1. Summary of the radiocarbon dates used in the study (continuation).

3 pav. Kalibruotų griautinių kapų radiokarboninių datų išsklotinė.
Fig. 3. Calibrated radiocarbon dates of inhumation burials.

Mošos-Naujasodžių, pilk. 2 (3), k. 1 data (10–205 cal AD), kuri statistškai patikimai nepatenka į visą degintinių kapų fazę ($A = 21,2\%$ ($A_c = 60,0\%$)) ir tikėtina gali būti netiksli, pvz., dėl nebūdingai

didelio seno medžio efekto poveikio. Jos atsisakius, kremacijos fazės pradžia nusikelia į 248–335 cal AD, t. y. į Vėlyvąjį romėniškąjį laikotarpį (C2–C3 periodus).

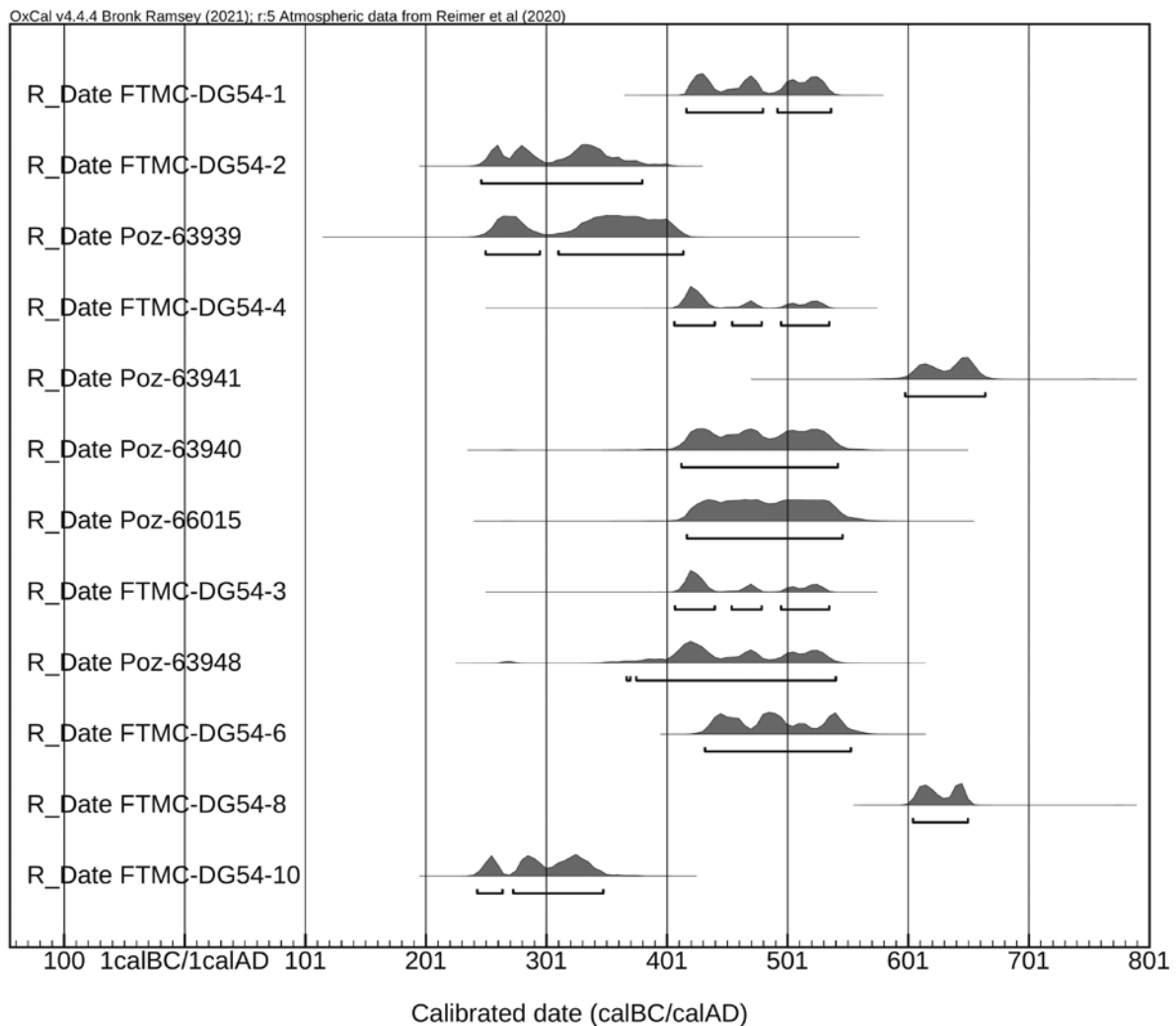

3 pav. Kalibruotų griautinių kapų radiokarboninių datų išsklotinė (tęsinys).

Fig. 3. Calibrated radiocarbon dates of inhumation burials (continuation).

Kaip matyti, griautinės laidosenos pabaigos ir mirusiųjų deginimo papročio pradžios datos nepersidengia. Jas skiria ilgas inhumacijos ir kremacijos koegzistavimo etapas. Apskaičiuota (*OxCal Difference* komanda) jo trukmė – 205–365,5 m. (arba 106–293 m., atmetus Mošos-Naujasodžių

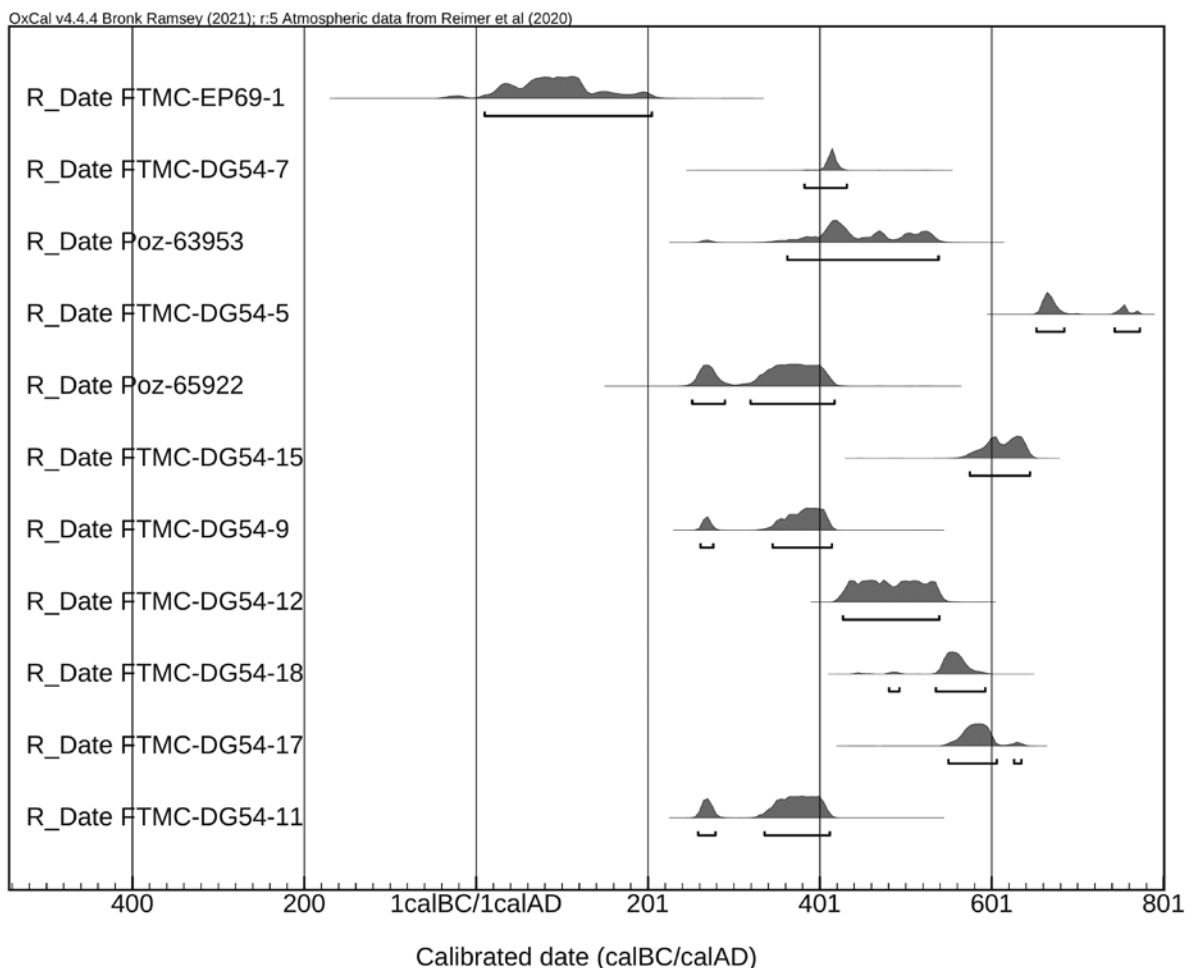
deginčių kapą). Taigi, bent jau visos Rytų Lietuvos pilkapių kultūros mastu greičiausiai galima kalbėti apie dviejų šimtmečių ar netgi ilgesnį biritualizmo laikotarpį, kuris, be abejo, nebuvo toks ilgas ir vienodos trukmės atskirose regiono dalyse ar juo labiau – atskirose bendruomenėse.

4 pav. Kalibruotų degintinių kapų radiokarboninių datų išsklotinė.
Fig. 4. Calibrated radiocarbon dates of cremation burials.

Tarp ankstyviausių kapų, datuotų apie 1800–1700 BP, yra tiek griautinių (Baliuliai, Maisiejūnai-Surgantiškės, Pakrauglė, Pašekščiai, Pavajuonis-Rėkučiai, Peršaukštis-Kasčiukai II, Semeniškiai, Taurapolis, Želmeniškė, Žvirbliai), tiek degintinių (Baliuliai, Migliniškės-Eitulionys, Peršaukštis-Kasčiukai II, Ziboliškė III) kapų. Tai patvirtina ir kai kurie konkretūs tipologiškai artimi dirbiniai ar jų kompleksai, aptikti ir griautiniuose, ir degintiniuose kapuose, pvz., panašios sudėties ginklų kompleksai Baliulių pilk. 5, k. 3 (Kurila, Kliaugaitė

2007, 154–155), Dvyliškio-Paraisčių pilk. 1 (11), k. 3 (Šimėnas 1998) ir Peršaukščio-Kasčiukų II pilk. 4, k. 3 (Kurila, Kliaugaitė 2008, 20, 30), moterų papuošalai Baliulių pilk. 1, k. 1, pilk. 8 (11), k. 1 ir pilk. 12 (15), k. 1 (Kurila, Kliaugaitė 2007, 143, 163–164, 173–175) (šie trys kapai nedatuoti, jų chronologiją netiesiogiai apibrėžia tik gretimo pilk. 7 (10), k. 1 data), Pavajuonio-Rėkučių pilk. 2 (11), k. 2 (Semėnas 1998), Poviliškės pilk. 4 (17), k. 1 (Kurila 2008b) ir Gudelių-Lenkiškių pilk. 14 (70?), k. 1 (Kurila 2008a).

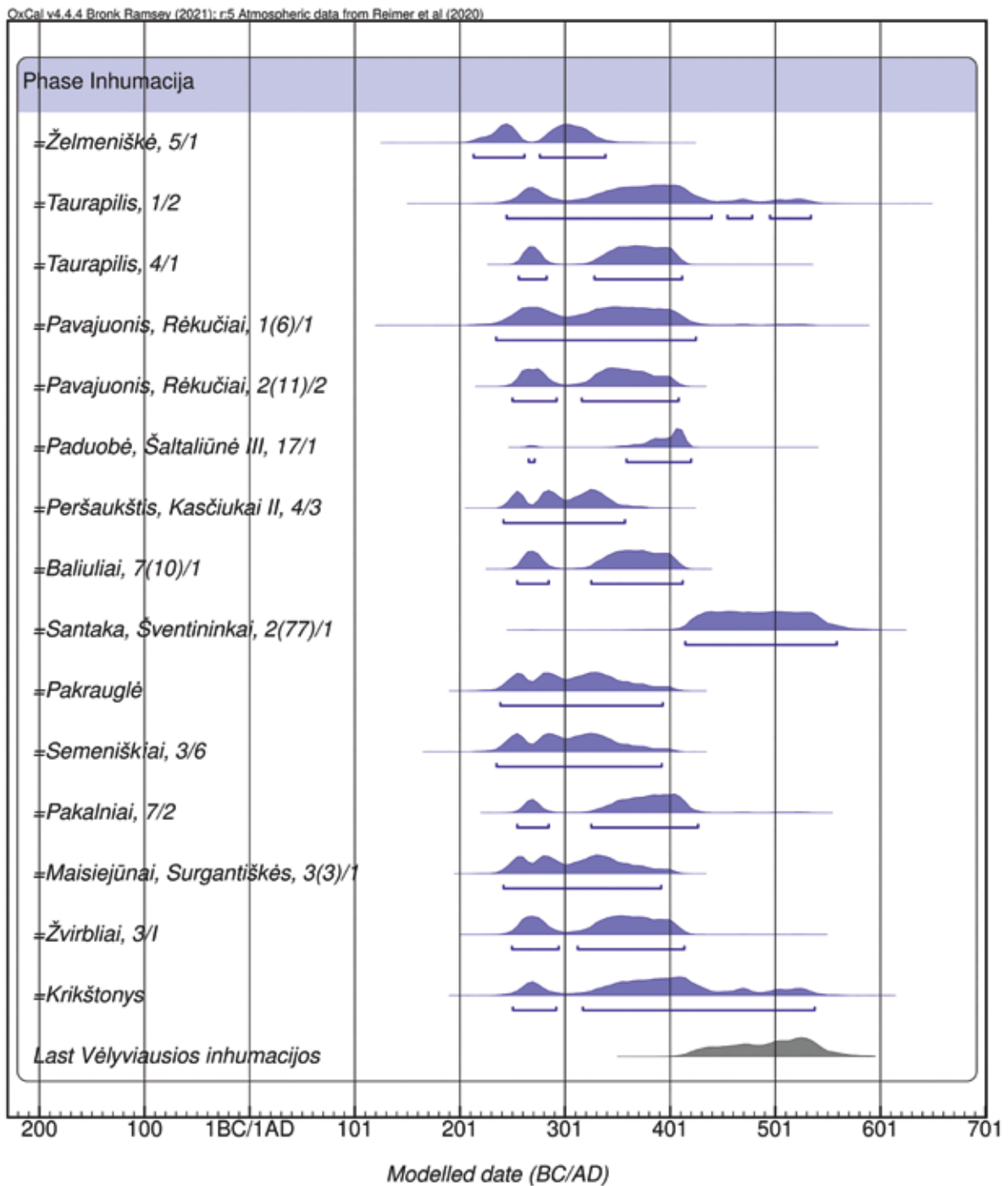

4 pav. Kalibruotų degintinių kapų radiokarboninių datų išsklotinė (tęsinys).
 Fig. 4. Calibrated radiocarbon dates of cremation burials (continuation).

Apskritai iš esmės visos griautinių kapų datos susitelkia gana siaurame laikotarpyje, *OxCal Span* komanda apskaičiuota jo trukmė – 191 m. Tiesa, realiai jis turėtų būti kiek ilgesnis, o pradžia – ankstesnė, nes atrenkant mėginius datavimui nekelta tikslo archeologiniais kriterijais identifikuoti pačius ankstyviausius kapus ir aprėpti visa inhumacijos etapą. Tačiau tarp datuotųjų yra kapų, paprastai priskiriamų ankstyviausiam Rytų Lietuvos pilkapių kultūros etapui (Pakalniai, Pakrauglė, Semeniškiai ir kt.).

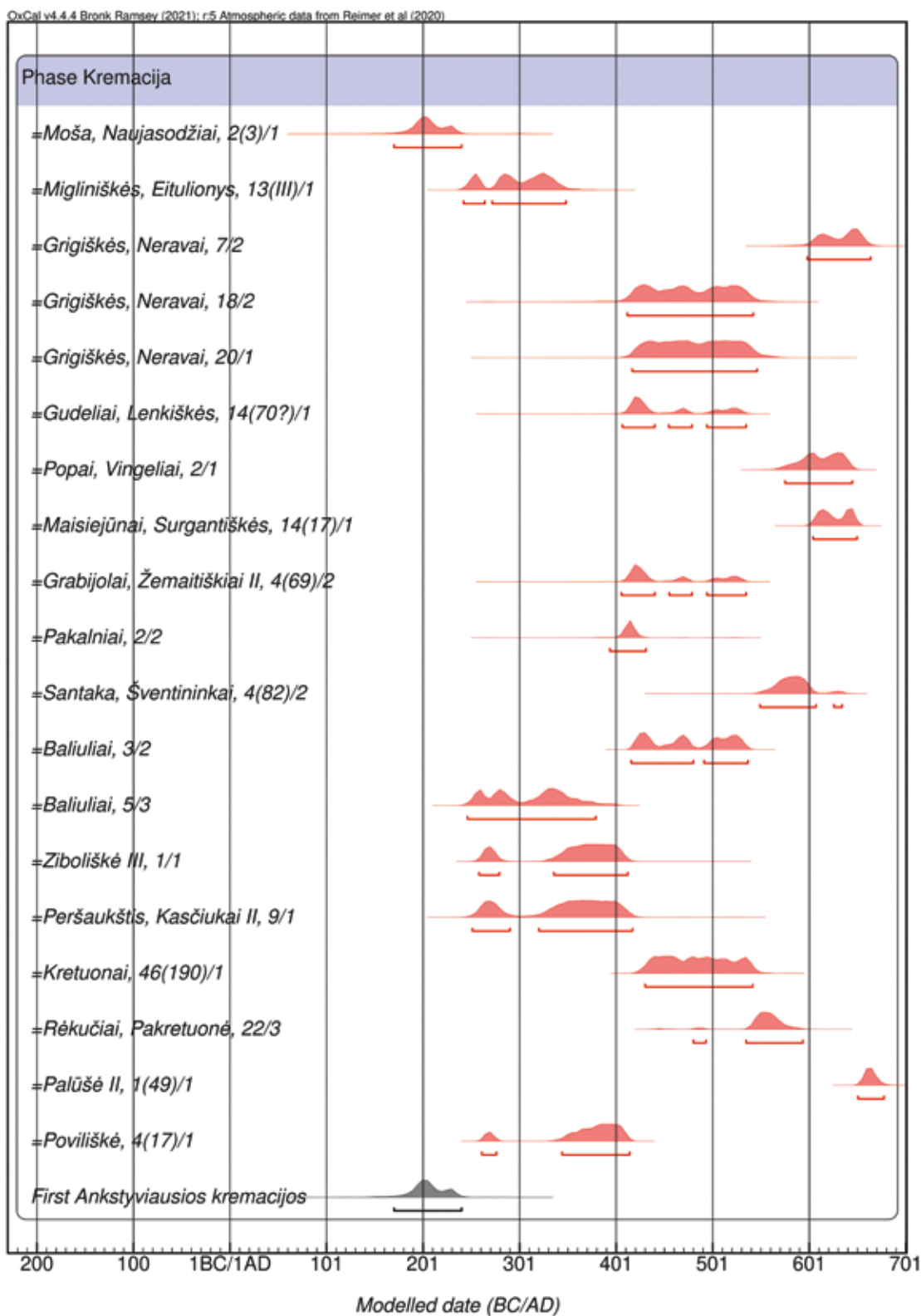
Visa tai iš esmės nekeičia ankstesnio laidojimo papročių raidos modelio, tačiau jį kiek koreguoja bei iš dalies sujungia įvairių autorių pozicijas. Viena

vertus, kremacijos sklaidos regione pradžia, anksčiau datuotą laikotarpį nuo IV a. II pusės ar V a. I pusės, reikėtų nukelti maždaug šimtmečiu į praeitį. Kita vertus, pats biritualizmo Rytų Lietuvoje etapas, atrodo, yra ilgesnis, nei manyta. Šie teiginiai nėra vien formalios ir nežymios chronologijos korekcijos. Jie įgalina grįžti prie dar sovietmetyje suformuluotos nuostatos kremacijos ištakas nukelti į Rytų Lietuvos pilkapių kultūros formavimosi laikotarpį, o turbūt ir suabejoti, ar regione, bent jau pietinėje jo dalyje, apskritai būta išimtinai griautinės laidosenos etapo. Galbūt ateityje teks grįžti prie Brūkšniuotosios keramikos ir Rytų Lietuvos

5 pav. Griautinių kapų radiokarboninių datų fazė.

Fig. 5. The phase of radiocarbon dates of inhumation graves.

6 pav. Degintinių kapų radiokarboninių datų fazė.
 Fig. 6. The phase of radiocarbon dates of cremation graves.

pilkapių kultūrų laidojimo papročių perimamumo klausimo (plg. Лухтан, Ушинскас 1988, 93–96). Šiuo metu dar trūksta duomenų, ar kremacijos tradicija, būdinga I tūkstantm. pr. Kr. Brūkšniuotosios keramikos kultūrai, tęsėsi iki pat jos išnykimo, datuojamo pirmaisiais amžiais po Kr. (Grigalavičienė 1995, 239; Лухтанас 2001; Егорејченко 2006, 109–112), be to, radiokarboninės datos ankstina ir žinomų kapų datavimą (Piličiauskas *et al.* 2011, plg. Luchtanas 1992). Kitaip tariant, nors ryšys tarp vėlyviausių patikimai datuotų Brūkšniuotosios keramikos degintinių kapų ir kremacijos Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje bent kol kas neįrodomas (šiuo metu turimais duomenimis, juos skiria daugiau nei pusė tūkstantmečio), ankstyviausi degintiniai kapai pilkapiuose greičiausiai yra chronologiškai chronologiškai artimi, o galbūt ir persidengia su vėlyvąja Brūkšniuotosios keramikos kultūra. Šio laikotarpio gyvenamosios kultūros ir gyventojų etninės sudėties perimamumas dar mažai tyrinėtas, tačiau kremacijos idėja, nepaisant laidojimo vietų išorinių pokyčių, galėjo būti archajiškos tradicijos tęsa. Tuomet į inhumaciją reikėtų žvelgti tik kaip į sąlyginai trumpą naujų, bet taip ir neišsivyravusių papročių epizodą, galbūt sietiną su naujomis kultūrinėmis įtakomis ar ribota imigracija.

Kitas svarbus teiginys – degintinių kapų ankstinimas nekeičia kremacijos išsivyravimo sąsajų su karių kapų chronologiniu horizontu (Vaitkevičius 2005a; 2005b; Bliujienė 2006; Kurila 2016, 199–201; Bliujienė *et al.* 2017), tačiau keičia paties horizonto datavimą. Dalis tiek griautinių (Maisiejūnų-Surgantiškių pilk. 3 (3), k. 1, Peršaukščio-Kasčiukų II pilk. 4, k. 3, Taurapilio pilk. 6, k. 1), tiek degintinių (Baliulių pilk. 5, k. 3, Peršaukščio-Kasčiukų II pilk. 9, k. 1) kapų su būdingais ginkluotės ir daugiausiai geležinės ekipuotės kompleksais įprastai priskiriami Vėlyvajam tautų kraustymosi laikotarpiui, t. y. nuo V a. vidurio. Tuo pačiu laikotarpiu archeologiniais kriterijais datuojami ir griautiniai „kunigaikščių“ kapai (Paduobės-Šaltaliūnės

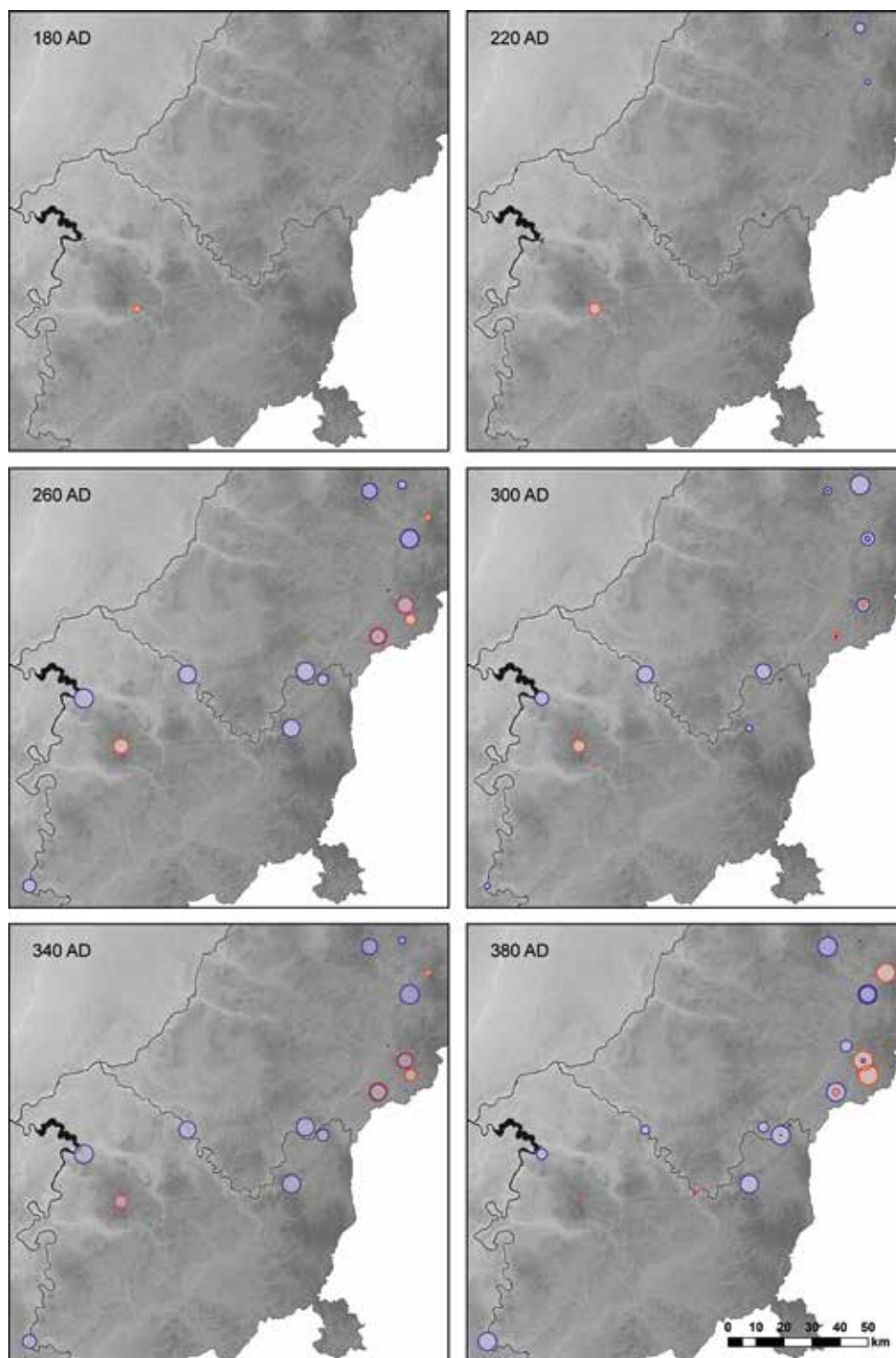
III pilk. 17, k. 1, Taurapilio pilk. 5, k. 1). Radiokarboninis datavimas daugumą jų ankstina iki 250–400 cal AD. Deja, datavimui neprieinami kaulai iš greičiausiai vienalaikių degintinių „kunigaikščių“ kapų (Sudotos pilk. 3 (30), k. 4, Sudotos IV pilk. 1).

Tokia, nors ir nedidelė, chronologijos korekcija kelia naujų klausimų, ir laidosenos kaitos etapo Rytų Lietuvoje chronologinės ribos netgi nėra pagrindinis iš jų. „Atitraukiant“ karių kapų horizontą į praeitį, iš esmės kinta jo istorinis, kultūrinis ir socialinis fonas. Nors duomenų apibendrinimams dar per mažai, atrodo, jog ateityje teks permąstyti I tūkstantm. II ketvirčio – vidurio Rytų Lietuvos raidos paveikslą, kuriame bendruomenių militarizacija, karinio elito iškilimas, intensyvios išorės įtakos bei galimos migracijos išvelgiamos V a. II pusėje – VI a. pradžioje ir siejamos su to meto įvykiais (Bliujienė, Curta 2011; Bliujienė *ir kt.* 2017). Bent jau dabar turimos radiokarboninės datos verčia šiuos procesus sieti nebe su įvykiais barbariškojoje Europoje po Hunų imperijos subyrėjimo (454/469 m.) bei galutinio Vakarų Romos imperijos žlugimo (476 m.), o su ankstyvuju Hunų karų etapu ar veikia netgi dar ankstyvesniu laikotarpiu – iki hunų pasirodymo Europoje (apie 370 m.) ir formalios Tautų kraustymosi laikotarpio pradžios. Tai gali reikšmingai keisti požiūrį ir į socialinius pokyčius Rytų Lietuvoje nulėmusių kontaktų, įtakų ar imigracijų vektorius.

Siekiant įvertinti griautinių ir degintinių kapų chronologinį-erdvinį pasiskirstymą, sudaryti datuotų kapų išsidėstymo 40 m. intervalais žemėlapiai (7, 8 pav.). Jie neapima viso Rytų Lietuvos pilkapių kultūros arealo, trūksta duomenų iš Pietryčių Lietuvos ir analizuojamo regiono šiaurės vakarų dalies. Todėl tenka pripažinti, kad kremacijos papročio plitimo iš pietų į šiaurę hipotezę galima verifikuoti tik bendrais bruožais.

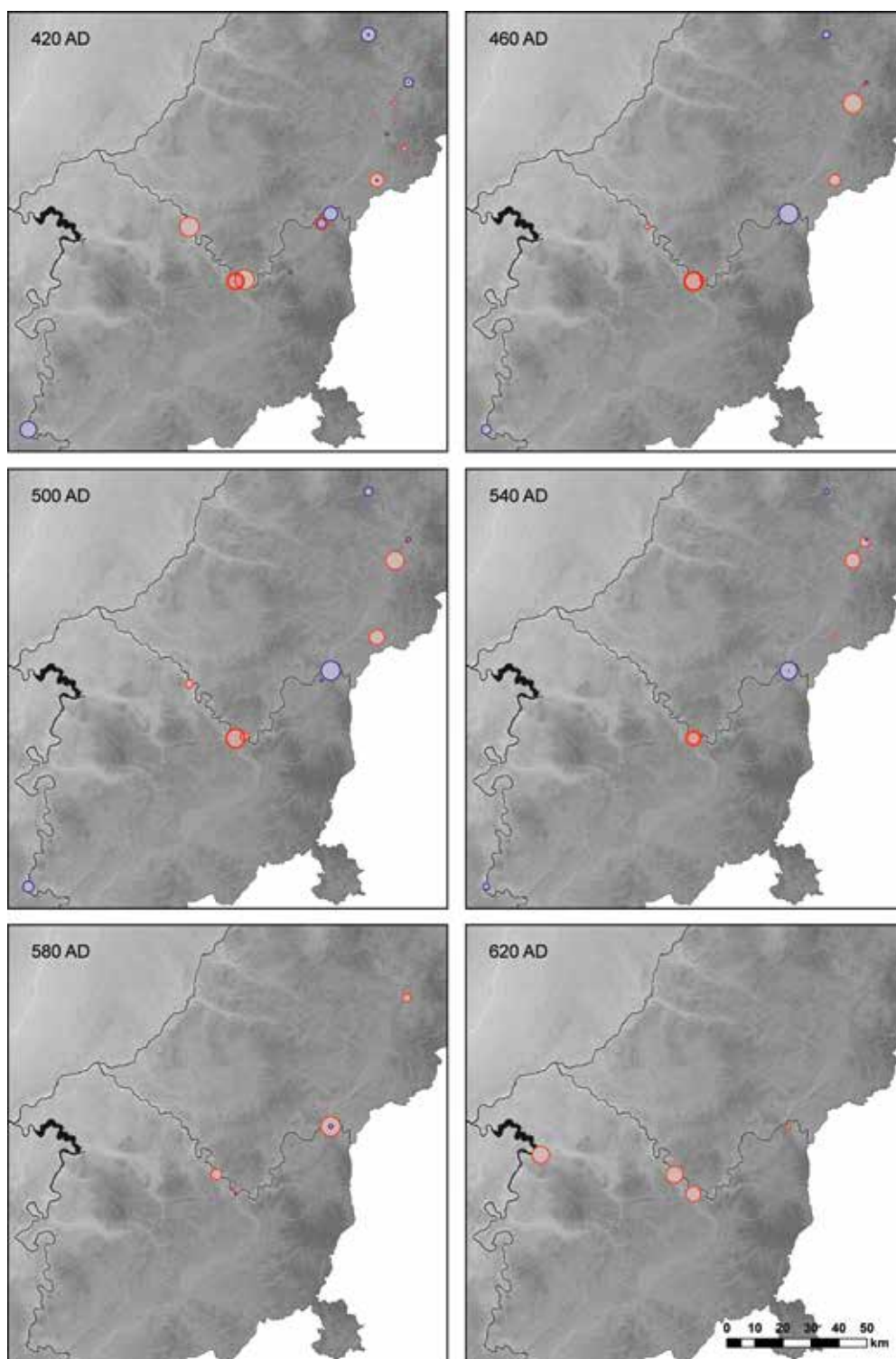
Kaip matyti, aiškesnių erdvinių dėsningumų neišsryškėja. Netgi atmetus minėtą Mošos-Naujasodžių degintinį kapą, jau pirmaisiais etapais (III a.

7 pav. Griautinių (mėlyna spalva) ir degintinių (raudona spalva) kapų radiokarboninių datų erdvinis pasiskirstymas (180–380 AD) (kuo didesnis žymimas apskritimas, tuo mažesnis konkrečiame etape atstumas nuo radiokarboninės datos medianos). *L. Kurilos brėž.*

Fig. 7. Spatial distribution of radiocarbon dates (180–380 AD) for inhumation (blue) and cremation (red) burials (the larger the painted circle, the shorter the distance from the median of the radiocarbon date). *Drawing by L. Kurila.*

8 pav. Griautinių (mėlyna spalva) ir degintinių (raudona spalva) kapų radiokarboninių datų erdvinis pasiskirstymas (420–620 AD). *L. Kurilos brėž.*

Fig. 8. Spatial distribution of radiocarbon dates (420–620 AD) for inhumation (blue) and cremation (red) burials. *Drawing by L. Kurila.*

II pusėje – IV a., t. y. Vėlyvajame romėniškajame laikotarpyje) degintinių kapų esama jau gana toli į šiaurės rytus – dabartiniuose Švenčionių ir Ignalinos rajonuose: Baliulių, Peršaukščio-Kasčiukų II, Poviliškės, Ziboliškės III pilkapynuose. Laidosenos kaitą 250–400 cal AD šiame regione rodo kai kurios tiesioginės įkapių analogijos, pvz., kompleksų sudėtimi ir ginklų tipais panašūs griautinis Peršaukščio-Kasčiukų II pilk. 4, k. 3 (Kurila, Kliaugaitė 2008, 20) ir degintinis Baliulių pilk. 5, k. 3 (Kurila, Kliaugaitė 2007, 154), taip pat to paties tipo lankinės segės griautiniame Pavajuonio-Rėkučių pilk. 2 (11), k. 2 (Semėnas 1998) ir Poviliškės pilk. 4 (17), k. 1 (Kurila 2008b).

Regionas, nusidriekęs nuo Meros vidurupio palei Žeimenos kairįjį krantą iki Tauragno ežero, išsiskiria tankia pilkapynų koncentracija bei ypatinga nevietinės kilmės prestižinių dirbinių sklaida (Kurila 2014; 2016, 199–201; Bliujienė *et al.* 2017), tai rodo intensyvius kontaktus ir socialinių procesų dinamiką, tad spartus kremacijos paplitimas nekelia nuostabos. Vos apie 50 km ilgio ruože, jungiamame komunikacijos vandens telkiniais linijų, tam ir nereikėjo didelių migracijų, pakako neuždarų, gamtinių barjerų neizoliuotų bendruomenių, lokalaus žmonių judėjimo bei juos vienijančios bendros ideologijos ir kultūros. Turbūt kremacija čia paplito greitai, tačiau netrumpą laiką buvo praktikuojama su inhumacija. Šio etapo trukmės ilgi kalibruotų radiokarboninių datų intervalai neleidžia nustatyti pakankamai tiksliai – tai laikotarpis maždaug tarp 1750 ir 1650 BP. Kaip minėta, jis galėjo tęstis nuo Vėlyvojo romėniškojo (III a. vidurys – IV a. pabaiga) iki Vėlyvojo tautų kraustymosi laikotarpio (iki V pabaigos ar VI a. I pusės). Abiejų laidojimo formų koegzistavimas konkrečiose bendruomenėse, laikytas trumpu epizodu (Kurila, Kliaugaitė 2007, 138), irgi turėjo būti ilgesnis. Galbūt tai yra nulemta santykinai didesnio datuotų kapų skaičiaus, tačiau atrodo, kad būtent šioje Rytų Lietuvos pilkapių kultūros dalyje biritualizmo etapas buvo

ilgiausias. Kita vertus, didesnę laidojimo papročių įvairovę galima susieti ir su kultūrinių sąveikų dinamika, kurią būtent šiame laikotarpyje rodo archeologinė medžiaga.

Nauji duomenys nepaneigia mirusiųjų deginimo papročio plitimo iš pietų į šiaurę, tačiau jį reikėtų suprasti kaip naujos tradicijos sklaidą greta senosios, o ne kaip senosios tradicijos pakeitimo naują bangą. Nors konkrečių pavyzdžių nedaug, atrodo, kad Neries ir Žeimenos santakos regione griautinė laidosena išliko dar gana ilgai, šitai liudija vieni vėlyviausių griautinių kapų visoje Rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritorijoje: Dvyliškio-Paraisčių pilk. 1 (11), k. 3 (260–537 cal AD), Santakos-Šventininkų pilk. 2 (77), k. 1 (416–558 cal AD). Toliau į vakarus esančių Neries baseino pilkapynų (Grabijolų-Žemaitiškių II, Grigiškių-Neravų, Gudelėlių-Lenkiškių) degintiniai kapai datuoti jau sąlyginai vėlesniu laikotarpiu – V a. ar VI a. I puse. Žinoma, tai neįrodo vėlyvesnio kremacijos plitimo šioje regiono dalyje, o tik nepatvirtina priešingo modelio. Taip pat neaiškus vėlyviausių griautinių kapų šioje teritorijoje datavimas.

Mažiausiai aiškus laidosenos kaitos pietinėje regiono dalyje, į pietus nuo Neries pobūdis. Išskyrus minėtą Mošos-Naujasodžių kapą, kremacijos plitimą regione dar Vėlyvajame romėniškajame laikotarpyje rodo Migliniškių-Eitulionių pilk. 13 (III), k. 1 (243–348 cal AD). Ilgą griautinės laidosenos tąsą atskleidžia nebent kapas (251–538 cal AD), aptiktas Krikštonių pilkapyne, tiesa, esančiame jau kairiajame Nemuno krante ir tik sąlyginai sietiname su Rytų Lietuvos pilkapių kultūra. Trūkstant radiokarboninių datų (o daugelio tyrinėtų kapų datuoti galimybės jau nebėra), lieka remtis šiuo metu esamu kremacijos sklaidos datavimu III a. II puse – IV a. pradžia (Bliujienė 2016, 16–18). Kita vertus, kaip rodo Mošos-Naujasodžių kapo data, šis procesas galėjo prasidėti ir dar anksčiau. Čia veikiausiai irgi būta netrumpo biritualizmo laikotarpio. Tačiau jo pradžia buvo tikėtina ankstesnė,

o pabaiga – greičiausiai ankstesnė, nei šiauriau esančioje Rytų Lietuvos pilkapių kultūros dalyje.

IŠVADOS

Radiokarboninės datos įgalina papildyti ir patikslinti nusistovėjusį I tūkstantm. laidojimo papročių Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje raidos modelį, apibūdinantį maždaug tarp IV a. pabaigos ir VI a. pradžios iš pietų į šiaurę nuslinkusią kremacijos įsivyravimo bangą. Ankstyviausių degintinių kapų datavimo rezultatai rodo, jog kremacija regione imta praktikuoti dar Vėlyvajame romėniškajame laikotarpyje – tarp III a. vidurio ir IV a. I pusės (248–335 cal AD), o galbūt net apie II–III a. sandūrą, taigi, nedaug vėliau ar netgi maždaug tuo pačiu metu, kaip ir ankstyviausių pilkapių pasirodymas. Vėlyviausi griautiniai kapai datuoti Vėlyvuosiu tautų kraustymosi laikotarpiu – V a. viduriu – VI a. viduriu (420–556 cal AD), nors vėliau nei V–VI a. sandūra jų datavimas neaiškus.

Griautinė ir degintinė laidosena koegzistavo ilgiau, nei manyta – tikėtinai apie du šimtmečius, o laidojimo būdo kaita buvo ilgesnis procesas tiek viso regiono mastu, tiek greičiausiai ir atskirose bendruomenėse. Taigi, ankstesnį modelį, apimančių du, inhumacijos ir kremacijos, etapus, galima papildyti ištisu biritualizmo etapu. Jis tęsėsi nuo Vėlyvojo romėniškojo iki Vėlyvojo tautų kraustymosi laikotarpio; išimtinai inhumacijos etapas truko gana trumpai, o pietinėje regiono dalyje jo galbūt ir nebuvo.

Tyrimas nepaneigia mirusiųjų deginimo tradicijos plitimo iš pietų į šiaurę modelio, o bendrais bruožais jį patvirtina, tačiau ir koreguoja. Kremacija šiaurinę regiono dalį pasiekė jau Vėlyvajame romėniškajame laikotarpyje (tarp 250 ir 400 cal AD) ir ilgai praktikuota greta inhumacijos. Vieni vėlyviausių griautinių kapų identifikuoti ties Neries ir Žeimenos santaka. Laidosenos kaita mažiau aiški toliau į vakarus Neries baseine ir Pietryčių Lietuvoje. Neabejotinai Tautų kraustymosi laikotarpiu

datuotų griautinių kapų čia beveik nėra. Tikėtina, kad inhumacija čia išnyko anksčiau, o biritualizmo laikotarpis buvo ir ankstesnis, ir kiek trumpesnis.

Nors ir sunku įvertinti galimą radiokarbonines datas sendinančių efektų poveikį, manytina, kad visą apibūdintą kremacijos įsivyravimo procesą, skirtingai nei teigia dominuojantis modelis, reikėtų sieti ne su Tautų kraustymosi epochos įvykiais, o su pačia jų pradžia ar veikiau dar ankstesniu laikotarpiu. Kremacijos sklaidos etapo siejimas su „kunigaikščių“ ir karių kapų horizontu išlieka nepakitęs. Tačiau paties horizonto ankstinimas keičia jo istorinį, kultūrinį ir socialinį kontekstą. Nauji duomenys skatina kitaip pažvelgti į kultūrinių įtakų ar imigracijų, lėmusių laidojimo papročių kaitą bei karybos suintensyvėjimą, vektorius.

PADĖKA

Maisiejūnų-Surgantiškių pilk. 3 (3), k. 1, Mošos-Naujasodžių pilk. 2 (3), k. 1 ir Želmeniškes pilk. 5, k. 1 mėginių datavimas atliktas Lietuvos archeologijos draugijos ir Vilnius Radiocarbon laboratorijos iniciatyvos „Moderniausios technologijos Lietuvos archeologijai“ dėka.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Abaravičius, G., 1994. Mošos (Naujasodų) pilkapyno tyrinėjimai 1993 metais. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*, 99–102.

Agerskov Rose, H., Meadows, J., Henriksen, M. B., 2020. Bayesian Modeling of Wood-Age Offsets in Cremated Bone. *Radiocarbon*, 62 (2), 379–401.

Alseikaitė-Gimbutienė, M., 1943. Kapų tipai Lietuvoje proistoriniais laikais. *Gimtasai kraštas*, 31, 1–30.

Antoniewicz, W., 1930. Czasy przedhistoryczne i wczesnodziejowe ziemi Wileńskiej. *Wilno i Ziemia Wileńska*, I, 103–123.

- Ascough, P. L., Cook, G. T., Hastie, H., Dunbar, E., Church, M. J., Einarsson, Á., McGovern, T. H., Dugmore, A. J., 2011. An Icelandic freshwater radiocarbon reservoir effect: Implications for lacustrine ^{14}C chronologies. *The Holocene*, 21 (7), 1073–1080.
- Baltramiejūnaitė, D., Vengalis, R., 2010. Tyrinėjimai Semeniškėse. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980 ir 1981 metais*, 99–105.
- Bemmann, J., Hahne, G., 1994. Waffenführende Grabinventare der jüngeren römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit in Skandinavien. Studie zur zeitlichen Ordnung anhand der norwegischen Funde. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 75, 283–640.
- Blankenfeldt, R., 2013. Weapon Deposits in the „Thorsberger Moor“ – 150 Years of Research and New Perspectives. In: Khrapunov, I., Stylegar, F.-A. (eds). *Inter Ambo Maria. Northern Barbarians from Scandinavia towards the Black Sea*. Kristiansand, Simferopol: Dolya, 26–39.
- Bliujienė, A., 2006. Watershed between Eastern and Western Lithuania during the Early and Late Migration Period. *Archaeologia Lituana*, 7, 123–143.
- Bliujienė, A., 2016. On Both Sides of the Middle Reaches of the Nemunas River. A New Approach to Old Problems. *Wiadomości Archeologiczne*, LXVII, 3–35.
- Bliujienė, A., Curta, F., 2011. Exotic Lands, Quixotic Friends: Eastern Lithuania and the Carpathian Basin in Late Antiquity and the Early Middle Ages (ad c 380 to c 620). *Medieval Archaeology*, 55, 29–65.
- Bliujienė, A., Steponaitis, V., Šatavičius, E., Grižas, G., 2017. Concentration of Authority and Power in East Lithuania, between Tauragnas Lake and the Middle Reaches of the Žeimena River, during the Migration Period. *Estonian Journal of Archaeology*, 21 (2), 117–147
- Bliujus, A., 1983. Eitulionių pilkapynas. *Muziejai ir paminklai*, 5, 31–40.
- Bronk Ramsey, C., 2021. OxCal 4.4.4 kalibracijos programa. Prieiga per: <https://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal/OxCal.html> [Žiūrėta 2022-10-31].
- Butėnas, E., 1998. Maisiejūnų pilkapyno tyrinėjimai. *Lietuvos archeologija*, 15, 163–184.
- Butėnienė, E., 1982a. Kretuonių pilkapių tyrinėjimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais*, 65–67.
- Butėnienė, E., 1982b. Palūšės pilkapiai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais*, 67–70.
- Butėnienė, E., 1984. Želmeniškės pilkapynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980 ir 1981 metais*, 50–53.
- Ervynck, A., Boudin, M., van den Brande, T., Van Strydonck, M., 2014. Dating Human Remains from the Historical Period in Belgium: Diet Changes and the Impact of Marine and Freshwater Reservoir Effects. *Radiocarbon*, 56 (2), 779–788.
- Ervynck, A., Boudin, M., Van Neer, W., 2018. Assessing the Radiocarbon Freshwater Reservoir Effect for a Northwest-European River System (the Schelde Basin, Belgium). *Radiocarbon*, 60 (2), 395–417.
- Friedrich, M., 2016. *Archäologische Chronologie und historische Interpretation. Die Merowingerzeit in Süddeutschland (=Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, 96)*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Girininkas, A., 1994. Rėkučių-Pakretuonės pilkapyno 1992 m. tyrinėjimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*, 103–104.
- Grigalavičienė, E., 1995. *Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Grižas, G., Steponaitis, V., 2005. Pašekščių pilkapynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*, 61.
- Hołubowiczowie, H., W., 1940. *Wykopaliska na Wilenszczyźnie w latach 1938 i 1939*. Wilno: Znicz.

- Hüls, C. M., Erlenkeuser, H., Nadeau, M.-J., Grootes, P. M., Andersen, M., 2010. Experimental Study on the Origin of Cremated Bone Apatite Carbon. *Radiocarbon*, 52 (2–3), 587–599.
- Ilkjær, J., 1990. *Illerup Ådal*, I–II. *Die Lanzen und Speere* (=Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter, 21). Aarhus: Jysk Arkæologisk Selskab.
- Iwanowska, G., 2006. *Cmentarzysko kurhanowe w Żwirblach pod Wilnem. Wprowadzenie w problematykę. Katalog*. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie.
- Kaczanowski, P., 1995. *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego* (=Klasyfikacje Zabytków Archeologicznych, I). Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Kazanski, M., 2007. The Armament, Horsemen's Accoutrements, and Riding Gear of Long Barrow Culture (Fifth to Seventh Centuries). *Archaeologia Baltica*, 8, 238–253.
- Keaveney, E. M., Reimer, P. J., 2012. Understanding the variability in freshwater radiocarbon reservoir offsets: a cautionary tale. *Journal of Archaeological Science*, 39 (5), 1306–1316.
- Kiulkys, D., 2010. Senojo ir vidurinio geležies amžiaus skydai Lietuvoje. *Archaeologia Lituana*, 11, 33–114.
- Kliaugaitė, V., 2000. Ziboliškės III pilkapyno tyrinėjimai 1999 m. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*, 182–183.
- Kontny, B., 2008. The war as seen by an archaeologist. Reconstruction of barbarian weapons and fighting techniques in the Roman Period based on the analysis of graves containing weapons. The case of the Przeworsk Culture. In: Kocsis, L. (ed.). *The Enemies of Rome. Proceedings of the 15th International Roman Military Equipment Conference, Budapest 2005* (=Journal of Roman Military Equipment Studies, 16). Budapest: Hungarian National Museum, 107–145.
- Kulikauskas, P., 1959. Naujas archeologinis paminklas Užnemunėje (V–VII a. jotvingių senkapis Krikštonyse, Lazdijų raj.). *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*, 1 (6), 71–88.
- Kulikauskas, P., Kulikauskienė, R., Tautavičius, A., 1961. *Lietuvos archeologijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Kuncevičius, A., Laužikas, R., Jankauskas, R., Augustinavičius, R., Šmigelskas, R., 2015. *Dubingių mikroregionas ir Lietuvos valstybės ištakos*. Vilnius: Petro ofsetas.
- Kuncienė, O., 1980. Grigiškių (Neravų) pilkapyno laidojimo papročiai (I. M. e. V–VII a. pilkapiai). *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*, 3 (72), 41–54.
- Kurila, L., 2008a. Gudelių (Lenkiškių) pilkapynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais*, 160–163.
- Kurila, L., 2008b. Poviliškės pilkapynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais*, 163–166.
- Kurila, L., 2014. Apyvendinimo tankumas geležies amžiaus Lietuvoje: Žeimenos baseino mikroregionas. *Lietuvos archeologija*, 40, 181–204.
- Kurila, L., 2015. Žmonių kaulų iš Rytų Lietuvos pilkapių AMS ¹⁴C datavimas: rezultatai, perspektyvos. *Lietuvos archeologija*, 41, 45–80.
- Kurila, L., 2016. East Lithuanian Barrows – Burial in the Cradle of Lithuanian Tribes. In: Zabiela, G., Baubonis, Z., Marcinkevičiūtė, E. (eds). *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Vilnius: Society of the Lithuanian Archaeology, 192–207.
- Kurila, L., 2020. Large barrows in East Lithuania – A mystery yet to reveal. *Archaeologia Baltica*, 27, 66–83.
- Kurila, L., Kliaugaitė, V., 2007. Baliulių pilkapiai (Švenčionių r.). *Lietuvos archeologija*, 30, 121–180.
- Kurila, L., Kliaugaitė, V., 2008. Peršaukščio-Kasčiukų pilkapynas. *Lietuvos archeologija*, 33, 9–40.
- Kurila, L., Piličiauskienė, G., Simčenka, E., Miliauskienė, Ž., Ežerinskis, Ž., Šapolaitė, J.,

Garbaras, A., *spaudoje*. New Human Bone Radiocarbon Dates from the Roman Period – Migration Period Lithuanian Cemeteries. *Radiocarbon*.

Luchtanas, A., 1992. Ankstyvojo geležies amžiaus Kernavės kapinynas. *Lietuvos archeologija*, 9, 35–39.

Luchtanas, A., 2006. Grabijolų (Žemaitiškių) pilkapynas II. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais*, 83–84.

Malonaitis, A., 2008. *Geležiniai siauraašmeniai kirviai Lietuvoje*. Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Merkevičius, A., 1990. Sudotos pilkapių tyrinėjimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*, 52–56.

Nowakowski, W., 1995. *Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego (=Barbaricum, 4)*. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Olsen, J., Heinemeier, J., Bennike, P., Krause, C., Hornstrup, K. M., Thrane, H., 2008. Characterisation and blind testing of radiocarbon dating of cremated bone. *Journal of Archaeological Science*, 35 (3), 791–800.

Olsen, J., Heinemeier, J., Lübke, H., Lüth, F., Terberger, T., 2010. Dietary Habits and Freshwater Reservoir Effects in Bones from a Neolithic NE German Cemetery. *Radiocarbon*, 52 (2–3), 635–644.

Olsen, J., Heinemeier, J., Hornstrup, K. M., Bennike, P., Thrane, H., 2013. ‘Old wood’ effect in radiocarbon dating of prehistoric cremated bones? *Journal of Archaeological Science*, 40 (1), 30–34.

Philippson, B., 2013. The freshwater reservoir effect in radiocarbon dating. *Heritage Science*, 1 (24), 1–19. Prieiga per: <https://heritagesciencejournal.springeropen.com/counter/pdf/10.1186/2050-7445-1-24.pdf> [Žiūrėta 2022-10-31].

Piličiauskas, G., Lavento, M., Oinonen, M., Grižas, G., 2011. New 14C Dates of Neolithic and Early Metal Period Ceramics in Lithuania. *Radiocarbon*, 53 (4), 629–643.

Piličiauskienė, G., Kurila, L., Ežerinskis, Ž., Šapolaitė, J., Garbaras, A., Zagurskytė, A., Micelicaite, V., 2022. Horses in Lithuania in the Late Roman – Medieval Period (3rd–14th C AD) Burial Sites: Updates on Size, Age, and Dating. *Animals*, 12 (12), 1549.

Pospieszny, Ł., 2015. Freshwater reservoir effect and the radiocarbon chronology of the cemetery in Ząbzie, Poland. *Journal of Archaeological Science*, 53, 264–276.

Puzinas, J., 1938. *Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys 1918–1938 metų Lietuvos proistorinių tyrinėjimų apžvalga*. Kaunas: Varpas.

Rau, A., 2010. *Nydam Mose, I. Die personen-gebundenen Gegenstände: Grabungen 1989–1999 (=Jysk arkæologisk Selskabs skrifter, 72)*. Aarhus Universitetsforlag.

Reimer, P. J., Austin, W. E. N., Bard, E., Bayliss, A., Blackwell, P. G., Bronk Ramsey, C., Butzin, M., Cheng, H., Edwards, R. L., Friedrich, M., Grootes, P. M., Guilderson, T. P., Hajdas, I., Heaton, T. J., Hogg, A. G., Hughen, K. A., Kromer, B., Manning, S. W., Muscheler, R., Palmer, J. G., Pearson, C., van der Plicht, J., Reimer, R. W., Richards, D. A., Scott, E. M., Southon, J. R., Turney, C. S. M., Wacker, L., Adolphi, F., Büntgen, U., Capano, M., Fahrni, S. M., Fogtmann-Schulz, A., Friedrich, R., Köhler, P., Kudsk, S., Miyake, F., Olsen, J., Reinig, F., Sakamoto, M., Sookdeo, A., Talamo, S., 2020. The IntCal20 Northern Hemisphere radiocarbon age calibration curve (0–55 cal kBP). *Radiocarbon*, 62 (4), 725–757.

Von Schnurbein, A., 1974. Zum Ango. In: Kosack, G., Ulbert, G. (Hrsg.). *Studien zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag, II. Frühmittelalter (=Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, 1/II)*. München: Verlag C. H. Beck, 411–433.

Schulting, R. J., Bronk Ramsey, Ch., Bazaliiskii, V. I., Weber, A., 2015. Highly Variable Freshwater Reservoir Effects Found along the Upper Lena Watershed, Cis-Baikal, Southeast Siberia. *Radiocarbon*, 57 (4), 581–593.

- Semėnas, V., 1996. Pavajuonio-Rėkučių pilkapyno tyrinėjimai 1994 metais. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*, 85.
- Semėnas, V., 1998. Pavajuonio-Rėkučių pilkapyno tyrinėjimai 1996 metais. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, 150–152.
- Simčėnka, E., Kurila, L., Kozakaitė, J., Piličiauskienė, G., *spaudoje*. Human Diet in Lithuania During the Late Roman and Migration Periods (c. 200–700 AD) Based on Stable Carbon and Nitrogen Isotope Data. *Archaeologia Baltica*.
- Snoeck, C., Brock, F., Schulting, R. J., 2014. Carbon Exchanges between Bone Apatite and Fuels during Cremation: Impact on Radiocarbon Dates. *Radiocarbon*, 56 (2), 591–602.
- Steponaitis, V., 2012. Paduobė – Šaltaliūnė Barrow Cemetery III. In: Zabiela, G., Baubonis, Z., Marcinkevičiūtė, E. (eds). *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Vilnius: Society of the Lithuanian Archaeology, 114–121.
- Svyatko, S. V., Schulting, R., Poliakov, A., Ogle, N., Reimer, P. J., 2017. A lack of freshwater reservoir effects in human radiocarbon dates in the Eneolithic to Iron Age in the Minusinsk Basin. *Archaeological and Anthropological Sciences*, 9 (7), 1379–1388.
- Szukiewicz, W., 1910. Domiemane kurhany litewskie. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1909, III, 83–93.
- Szukiewicz, W., 1918. Strefy archeologiczne na Litwie. *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*. 1915–1918, VI, 5–16.
- Šapolaitė, J., Ežerinskis, Ž., Butkus, L., Garbarienė, I., Garbaras, A., Kurila, L., Bučinskas, L., Pabedinskas, A., Remeikis, V., 2021. Development of an online sulfur trapping system for graphitization of cremated bones with automated graphitization system AGE-3. *Nuclear Instruments and Methods in Physics Research, B*, 505, 17–23.
- Šimėnas, V., 1998. Dvyliškio (Paraisčių) pilkapyno tyrinėjimai 1997 metais. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*, 161–164.
- Tarasenka, P., 1928. *Lietuvos Archeologijos Medžiaga*. Kaunas: Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisija.
- Tautavičius, A., 1955. Rytų Lietuvos pilkapiai, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*, 1, 87–98.
- Tautavičius, A., 1981. Taurapilio „kunigaikščio“ kapas. *Lietuvos archeologija*, 2, 18–43.
- Tautavičius, A., 1987. Archeologinės kultūrinės sritys. In: Volkaitė-Kulikauskienė, R., Jurginis, J., Mažiulis, V., Vanagas, A. (sud.). *Lietuvių etnogenezė*. Vilnius: Mokslas, 129–143.
- Tautavičius, A., 1996. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*. Vilnius: Lietuvos pilys.
- Vaitkevičius, V., 2004. Pakalnių pilkapiai. *Lietuvos archeologija*, 26, 47–72.
- Vaitkevičius, V., 2005a. Interpreting the East Lithuanian Barrow culture. In: Lang, V. (ed.). *Interarchaeologia*, 1. *Papers from the first theoretical seminar of the Baltic archaeologists (BASE) held at the University of Tartu, Estonia, October 17th–19th, 2003*. *Culture and material culture*, 71–86.
- Vaitkevičius, V., 2005b. Vienos teorijos pėdsakais, arba mirusiųjų deginimo paprotys Rytų Lietuvoje. *Lietuvos archeologija*, 27, 49–58.
- Vaitkevičius, V., 2007. Santakos pilkapiai. *Lietuvos archeologija*, 30, 181–212.
- Vaškevičiūtė, I., 2007. Tautų kraustymosi ir baltų genčių sklaidos laikotarpis. In: Zabiela, G. (sud.). *Lietuvos istorija*, II. *Geležies amžius*. Vilnius: Baltos lankos: 173–297.
- Vėlius, G., 2000. Popų–Vingelių pilkapynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*, 235–241.
- Volkaitė-Kulikauskienė, R., 1978. Lietuvių tautybės susidarymas (archeologiniais duomenimis). *Lietuvos istorijos metraštis*, 1977 metai, 5–22.
- Volkaitė-Kulikauskienė, R., 2001. *Lietuva valstybės priešaušriu*. Vilnius: Vaga.
- Zazzo, A., Saliège, J.-F., Person, A., Boucher, H., 2009. Radiocarbon Dating of Calcined Bones:

Where does the Carbon Come from? *Radiocarbon*, 51 (2), 601–611.

Zazzo, A., Saliège, J.-F., Lebon, M., Lepetz, S., Moreau, Ch., 2012. Radiocarbon Dating of Calcined Bones: Insights from Combustion Experiments under Natural Conditions. *Radiocarbon*, 54 (3–4), 855–866.

Zieling, N., 1989. *Studien zu germanischen Schilden der Spätlatène – und der römischen Kaiserzeit im freien Germanien* (=BAR International Series, 505). Oxford: B.A.R.

Егорейченко, А. А., 2006. *Культуры штрихованной керамики*. Минск: БГУ.

Каргопольцев, С. Ю., 1999. Двущипные наконечники дротиков как индикатор синхронизации древностей римского и раннесредневекового времени (к проблеме хронологии северо-запада Восточной Европы). *Скандинавские чтения 1998 года*, 29–35.

Лухтан, А., Ушинкас, В., 1988. К проблеме становления литовской земли в свете археологических данных. In: Поболь, Л. Д., Таутовичюс, А. З. (ред.). *Древности Литвы и Белоруссии*. Вильнюс: Мокслас, 89–104.

Лухтанас, А., 2001. К вопросу об исчезновении культуры штрихованной керамики в бассейне Нерис (городища и селища Кярнаве). *Archaeologia Lituana*, 2, 22–28.

Медведев, А. М., 2010. Этнокультурная ситуация в бассейне Вилии во второй четверти I тыс. н.э. (к вопросу о происхождении культуры восточнолитовских курганов). *Матэрыялы па археалогіі Беларусі*, 19, 60–70.

Покровский, Ф. В., 1897. Къ изслѣдованію кургановъ и городищъ на восточной окраинѣ современной Литвы. In: *Труды девятого археологическаго съѣзда въ Вильнѣ 1893*, II. Москва: Типографія Э. Лиснера и Ю. Романа, 138–196.

Седов, В. В., 1987. Балты. In: Рыбаков, Б. А. (ред.). *Финно-угры и балты в эпоху средневековья*. Москва: Наука, 353–456.

Спицынъ, А. А., 1896. Предполагаемые литовскіе курганы VII–IX в. *Записки Императорскаго русскаго археологическаго общества*, 8 (1/2), 103–114.

Спицынъ, А. А., 1925. Литовскія древности. *Tauta ir žodis*, III, 112–171.

Таутовичюс, А., 1959. Восточнолитовские курганы. In: Тараканова, С. А., Терентьева, Л. Н. (ред.). *Вопросы этнической истории народов Прибалтики. По данным археологии, этнографии и антропологии*. Москва: Издательство Академии наук СССР, 128–153.

THE SPREAD OF CREMATION CUSTOM THROUGHOUT EASTERN LITHUANIA: A NEW CHRONOLOGICAL MODEL BASED ON THE DATA OF RADIOCARBON DATING

Laurynas Kurila

Summary

The extensive set of radiocarbon dates available for the East Lithuanian barrows (dates of 21 inhumations and 20 cremations, Table 1, Fig.

1–4) enables us to supplement and refine the well-established model of how burial customs developed in Eastern Lithuania throughout the 1st

millennium AD. The current prevailing opinion is that a wave of cremation spread from the south of the region to the north around between the late 4th century and the early 6th century AD. The available dates do not cover the entire territory of the East Lithuanian barrow culture evenly, and their interpretation is further complicated by rather wide dating intervals, although certain corrections of this model can be proposed (Fig. 5, 6).

The dating results of the earliest cremations show that cremation was practised in the region as early as the Late Roman period – between the middle 3rd century and the first half of the 4th century AD (248–335 cal AD), and perhaps even a little earlier – around the turn of the 3rd century AD, thus corresponding with the same period as the disappearance of the Striated Ware culture and the appearance of the earliest barrows. While no current data directly confirm this, there could possibly be a direct connection between the custom of cremation in the Striated Ware culture and the early of East Lithuanian barrow culture.

The latest inhumations date back to the Late Migration period – dating from the mid-5th century to the mid-6th century AD (420–556 cal AD). However, only few burials can be dated later than the junction of the 5th and 6th centuries AD, and their dating is unclear. Inhumation and cremation burial rites probably coexisted for about two centuries (duration determined – 106–293 AD), which is longer than previously believed, and the change in the burial method was a longer process in relation to the scale of the entire region and its individual parts, and probably in individual communities as well. Thus, the previous model, which includes two phases, inhumation and cremation, can be supplemented with a whole phase of biritualism, which extended from the Late Roman period (at least from the C2–C3 periods) to the Late Migration period (the E1 period and the beginning of the E2 period). The phase of exclusive inhumation was

relatively short, and may never have occurred in the southern part of the region.

The study confirms rather than refutes the model of the spread of the tradition of cremation from the south to the north, although this study makes some amendments to the original model. Cremation reached the northern part of the region quite early, already in the Late Roman period (between 250 and 400 cal AD) and was practised alongside inhumation for a long time (Fig. 7, 8). The sudden spread of the new custom is not surprising in this part of the region, where intensive contacts are also confirmed by archaeological material. Some of the latest inhumations have been identified at the confluence of the Neris and Žeimena rivers, indicating that the spread of cremation from the south to the north should be understood as the spread of a new tradition alongside the old one, rather than as a new tradition abruptly replacing the old one. The manner of the shift in burial rites is less clear further to the west in Neris river basin and in the Southeast Lithuania. There are very few inhumations dating from the Migration period in this area, indicating that inhumation probably disappeared here earlier, and that the biritualism phase was both earlier and somewhat briefer.

Although it is difficult to assess the possible impact of the freshwater reservoir effect and old wood effect on radiocarbon dates, it can be assumed that the entire described process of spread of cremation should be brought back in time by about a century from the time frame in the currently dominant model. This process should be associated not with the period of the Great Migration (the Hun wars or events after the collapse of the Hun Empire in 454/469 AD and the fall of Western Roman Empire in 476 AD), but with its very beginning or rather the period before its formal beginning (around 370 AD). The previously suggested association between the spread phase of cremation and the clear horizon of chieftain

and warrior burials in the East Lithuanian barrow culture remains unchanged, although the historical, cultural and social background changes with the determination of an earlier time for the horizon itself. New data encourage a new assessment of the vectors of cultural influences or immigrations

that led to the change in burial customs and the intensification of warfare. In the future, the updated chronology must be considered when analysing the complex processes of the first half – middle of the 1st millennium AD in Eastern Lithuania.

MIRUSIŲJŲ DEGINIMO PAPROČIO PLITIMAS RYTŲ LIETUVOJE: NAUJAS CHRONOLOGINIS MODELIS, PAREMTAS RADIOKARBONINIO DATAVIMO DUOMENIMIS

Laurynas Kurila

Santrauka

Gana didelis Rytų Lietuvos pilkapių radiokarboninių datų rinkinys (21-o griautinio ir 20-ies degintinių kapų datos, 1 lent., 1–4 pav.) leidžia papildyti ir patikslinti nusistovėjusį I tūkstantm. laidojimo papročių Rytų Lietuvoje raidos modelį. Šiuo metu vyrauja nuomonė, kad maždaug tarp IV a. pabaigos ir VI a. pradžios iš regiono pietų į šiaurę nuslinko kremacijos įsivyravimo banga. Nors turimos datos tolygiai nepadengia visos Rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritorijos, be to, jų interpretavimą apunkina gana platūs datavimo intervalai, galima pasiūlyti tam tikras šio modelio korekcijas (5, 6 pav.).

Ankstyviausių degintinių kapų datavimo rezultatai rodo, jog kremacija regione imta praktikuoti dar Vėlyvajame romėniškajame laikotarpyje – tarp III a. vidurio ir IV a. I pusės (248–335 cal AD), o galbūt net dar kiek anksčiau – apie II–III a. sandūrą, taigi, nedaug vėliau ar netgi maždaug tame pačiame laikotarpyje, kaip Brūkšniuotosios keramikos kultūros išnykimas ir ankstyviausių pilkapių pasirodymas. Šiuo metu neturima tiesiogiai tai patvirtinančių duomenų, tačiau gali būti, jog būta tiesioginio ryšio tarp kremacijos papročio Brūkšniuotosios keramikos kultūroje ir ankstyvojoje Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje.

Vėlyviausi griautiniai kapai datuoti Vėlyvuojų tautų kraustymosi laikotarpiu – V a. viduriu – VI a. viduriu (420–556 cal AD). Tačiau vėliau nei V–VI a. sandūra datuoti vos keli kapai, o toks jų datavimas neaiškus. Griautinė ir degintinė laidose na koegzistavo ilgiau, nei manyta – tikėtinai apie du šimtmečius (nustatyta trukmė – 106–293 m.), o laidojimo būdo kaita buvo ilgesnis procesas tiek visame regione, tiek atskirose jo dalyse, tiek greičiausiai ir atskirose bendruomenėse. Taigi, ankstesnį modelį, apimantį du, inhumacijos ir kremacijos, etapus, galima papildyti ištisu biritualizmo etapu. Jis tęsėsi nuo Vėlyvojo romėniškojo laikotarpio (bent nuo C2–C3 periodų) iki Vėlyvojo tautų kraustymosi laikotarpio (E1 periodo ir E2 periodo pradžios). Išimtinai inhumacijos etapas truko gana trumpai, o pietinėje regiono dalyje jo galbūt ir apskritai nebuvo.

Tyrimas nepaneigia mirusiųjų deginimo tradicijos plitimo iš pietų į šiaurę modelio, o bendrais bruožais jį patvirtina, tačiau ir kiek koreguoja. Kremacija šiaurinę regiono dalį pasiekė gana anksti, jau Vėlyvajame romėniškajame laikotarpyje (tarp 250 ir 400 cal AD) ir ilgai praktikuota greta inhumacijos (7, 8 pav.). Šioje regiono dalyje, kurioje intensyviai kontaktus patvirtina ir archeologinė

medžiaga, staigi naujo papročio plėtra nekelia nuostabos. Vieni vėlyviausių griautinių kapų identifiuoti ties Neries ir Žeimenos santaka. Vadinasi, kremacijos plitimą iš pietų į šiaurę reikėtų suprasti kaip naujos tradicijos sklaidą greta senosios, o ne kaip senosios tradicijos pakeitimo naująja banga. Laidosenos kaita mažiau aiški toliau į vakarus Neries baseine ir Pietryčių Lietuvoje. Neabejotinai Tautų kraustymosi laikotarpiu datuotų griautinių kapų čia beveik nėra. Tikėtina, kad inhumacija čia išnyko anksčiau, o biritualizmo laikotarpis buvo ir ankstesnis, ir kiek trumpesnis.

Nors ir sunku įvertinti galimą radiokarbonines datas sendinančių gėlo vandens rezervuaro bei seno medžio efektų poveikį, manytina, kad visą apibūdintą kremacijos išsivyravimo procesą, skirtingai nuo dominuojančio modelio, reikėtų

ankstinti maždaug šimtmečiu. Šį procesą reikėtų sieti nesu Tautų kraustymosi epocha (Hunų karais ar įvykiais po Hunų imperijos subyrėjimo 454/469 m. bei Vakarų Romos žlugimo 476 m.), o su pačia jos pradžia ar veikia su laikotarpiu iki formalios jos pradžios (apie 370 m.). Literatūroje vyraujantis kremacijos sklaidos etapo siejimas su Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje ryškiu „kunigaikščių“ ir karių kapų horizontu išlieka nepakitęs. Tačiau paties horizonto ankstinimas keičia jo istorinį, kultūrinį ir socialinį kontekstą. Nauji duomenys skatina kitaip pažvelgti į kultūrinių įtakų ar imigracijų, lėmusių laidojimo papročių kaitą bei karybos suintensyvėjimą, vektorius. Ateityje, analizuojant sudėtingus I tūkstantm. I pusės – vidurio procesus Rytų Lietuvoje, būtina atsižvelgti į atnaujintą jų chronologiją.

Gauta: 2022 05 26
Priimta: 2022 09 12